

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΓΕΩΠΟΝΙΑΣ,
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΤΡΟΦΙΜΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΤΕΧΝΟΛΟΓΩΝ ΓΕΩΠΟΝΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Πτυχιακή Εργασία

Μορφές Αγροτουρισμού στην Ήπειρο και
ποια η οικονομική του συμβολή

Φοιτητής: Τρομπούκης Χαράλαμπος, Α.Μ. 2001/0172

Επιβλέπων Καθηγητής: Παλάτος Γεώργιος

Θεσσαλονίκη 2015

Πίνακας περιεχομένων

1. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	7
1.1 Τι είναι Τουρισμός.....	7
1.2 Εναλλακτικός τουρισμός και μορφές του	9
1.3 Προσδιορισμός Αγροτουρισμού	12
1.3.1 Ετυμολογική ερμηνία Αγροτουρισμού	12
1.3.2 Εννοιολογική ερμηνία Αγροτουρισμού	13
1.4 Ιστορία και Μορφές – Τύποι Αγροτουρισμού	14
1.4.1 Ιστορία Αγροτουρισμού.....	14
1.4.2 Μορφές Αγροτουρισμού.....	16
1.4.3 Τύποι Αμιγούς Αγροτουρισμού	17
1.5 Στόχοι και Επιπτώσεις του Αγροτουρισμού	18
1.5.1 Στόχοι Αγροτουρισμού	18
1.5.2 Θετικές Επιπτώσεις Αγροτουρισμού	19
1.5.3 Αρνητικές Επιπτώσεις Αγροτουρισμού	20
1.6 Αειφόρος ανάπτυξη και Αγροτουρισμός	21
1.6.1 Προσδιορισμός Αειφόρου Ανάπτυξης.....	21
1.6.2 Αναγκαιότητα Αειφόρου Ανάπτυξης.....	24
2. ΉΠΕΙΡΟΣ.....	25
2.1 Ιστορία Ηπείρου	25
2.1.1 Η Ήπειρος στην Προϊστορική Εποχή και την Αρχαιότητα	25
2.1.2 Η Ήπειρος κατά την Αρχαιότητα	26
2.1.3 Η Ήπειρος κατά την Ρωμαϊκή και Βυζαντινή εποχή	27
2.1.4 Η Ήπειρος κατά την Τουρκοκρατία	27
2.1.5 Η Ήπειρος κατά την Επανάσταση του '21	28
2.1.6 Η Ήπειρος τον 20ο αιώνα	28
2.2 Γεωμορφολογία Ηπείρου	29
2.3 Κλίμα και Γεωτεκτονικές ζώνες Ηπείρου	31
2.3.1 Γεωτεκτονικές ζώνες	31

2.4 Στοιχεία Φυσικού Περιβάλλοντος.....	31
2.4.1 Πανίδα της Ηπείρου.....	32
2.4.2 Χλωρίδα της Β. Πίνδου	32
2.4.3 Εθνικός Δρυμός Βίκου - Αώου.....	33
2.4.4 Υγρότοποι του Αμβρακικού κόλπου	34
2.4.5 Θεσμοθετημένες προστατευόμενες περιοχές.....	35
3. Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ	36
3.1 Περιοχές και Κύριες μορφές Αγροτουρισμού στην Ήπειρο	37
3.1.1 Περιοχή Αθαμανικά Όρη - Τζουμέρκα.....	39
3.1.2 Περιοχή Ποταμού Αχέρωντα.....	45
3.1.3 Περιοχή Ζαγοροχωρίων.....	48
3.2 Οικονομική συμβολή του Αγροτουρισμού στην Ήπειρο	51
3.2.1 Απασχόληση	51
3.2.2 Ισοκατανομή τουριστικής δραστηριότητας και κρατικά έσοδα	52
3.2.3 Αναπτυξιακά έργα υποδομής.....	53
4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	54
4.1 Συμπεράσματα για τον αγροτουρισμό στην Ήπειρο	54
4.2 Προτάσεις.....	56
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	58

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω θερμά τις ευχαριστίες μου στον καθηγητή μου κ. ΠΑΛΑΤΟ ΓΕΩΡΓΙΟ για την εμπιστοσύνη που έδειξε στο πρόσωπο μου και δέχθηκε να κάνω την πτυχιακή μου διατριβή υπό την επίβλεψη του σε μια περίοδο που για εμένα ήταν πολύ κρίσιμη. Θα ήθελα να τον ευχαριστήσω για την εισήγηση του θέματος, για την πολύτιμη βοήθεια του και κυρίως για την καίρια και στοχευμένη καθοδήγησή του σε όλη τη χρονική διάρκεια της συγγραφής.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το θέμα που πραγματεύεται η παρούσα πτυχιακή εργασία, αφορά τις μορφές αγροτουρισμού που υπάρχουν στην Ήπειρο καθώς και ποια είναι (και υπόποιες μορφές) η οικονομική συμβολή του αγροτουρισμού στην περιοχή.

Η συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία αποτελείται από τέσσερα κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται γενικά στον Αγροτουρισμό. Σκοπός του κεφαλαίου είναι να δώσει στον αναγνώστη μια καθαρή εικόνα για το τι είναι ο αγροτουρισμός (π.χ. σε ποιο κλάδο του τουρισμού ανήκει), τι σημαίνει αγροτουρισμός (τόσο ετυμολογικά όσο και εννοιολογικά) καθώς επίσης ποια είναι η ιστορία του (πώς και που πρωτοεμφανίστηκε). Επίσης γίνεται αναφορά στις μορφές αγροτουρισμού που υπάρχουν, στους στόχους του και στις θετικές και αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει σε μια περιοχή, ενώ τέλος γίνεται και μια προσπάθεια σύνδεσης του με την ιδέα της Αειφόρου ανάπτυξης.

Το δεύτερο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην περιοχή της Ηπείρου. Κρίνεται απαραίτητο για το λόγο ότι ο αγροτουρισμός ως μορφή εναλλακτικού τουρισμού έχει άμεση σχέση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής που εφαρμόζεται. Για το λόγο αυτό, ένα μέρος του δευτέρου κεφαλαίου περιέχει μια σύντομη ιστορική ανασκόπηση της Ηπείρου από την προϊστορική εποχή έως και τον 20ο αιώνα. Στη συνέχεια γίνεται μια μικρή αναφορά στα γεωμορφολογικά στοιχεία της περιοχής και κλείνει με μια εκτενή περιγραφή των στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος της Ηπείρου (χλωρίδα, πανίδα, θεσμοθετημένες προστατευόμενες περιοχές κ.ά.)

Στο τρίτο κεφάλαιο 'παντρεύονται' οι παραπάνω πληροφορίες και γίνεται παρουσίαση των σημαντικότερων περιοχών που εφαρμόζουν μορφές αγροτουρισμού στην Ήπειρο. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στην οικονομική και αναπτυξιακή συμβολή του αγροτουρισμού στην περιοχή της Ηπείρου.

Το τέταρτο κεφάλαιο περιέχει τα συμπεράσματα της εργασίας (π.χ. σημεία που υστερεί ο αγροτουρισμός, εμπόδια ανάπτυξης του κ.ά.) και διατυπώνονται κάποιες ενδεικτικές προτάσεις για την γενικότερη ανάπτυξη και στήριξη του αγροτουρισμού στον Ελληνικό χώρο.

ABSTRACT

The subject matter of this thesis is about the agritourism forms that exist in the region of Epirus as well as what is the economical contribution of the agritourism in this region.

This thesis consists of 4 chapters. The first chapter relates generally to agritourism. The purpose of this chapter is to give to the reader a clear picture of what agritourism is (e.g. in what field of tourism belongs), what agritourism means (both etymologically and conceptually) as well as what is its history (how and where first appeared). Moreover the existing agro-tourism forms, the goals and the positive or negative effects of agro-tourism in an area are mentioned. Finally, an effort made to connect the idea of sustainable development with agritourism.

The second chapter is devoted to the area of Epirus. It is an important chapter because agritourism (form of alternative tourism) is closely related with the special features of the region that is applicable. For this reason a part of the second chapter is a short historical background of Epirus. Next is a short reference to the geomorphological data of the region and ends with a comprehensive description of the natural environment of Epirus (flora, fauna, statutory protected areas, etc.).

The third chapter combines the above information and is presented the most important areas that implement agritourism forms in Epirus. Then refer to the economic development and contribution of rural tourism in the region of Epirus.

The fourth chapter contains the conclusions of this thesis (e.g. signs that rural tourism lags, difficulties etc.) and made some indicative proposals for the overall development and support of rural tourism in the Greek area.

1. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Είναι ευρέως γνωστό ότι η “βαριά βιομηχανία” της χώρας μας, ήταν και είναι ο Τουρισμός. Στις σημερινές εποχές της ελληνικής αλλά και παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, ο τομέας – κλάδος που κρατά τη χώρα όρθια είναι και πάλι ο Τουρισμός. Αυτό οφείλεται κυρίως στις ευνοϊκές κλιματικές συνθήκες της χώρας σε συνδυασμό με την μοναδική γεωγραφική της θέση αλλά και την ιδιαίτερη φιλοξενία των Ελλήνων.

Η Ελλάδα όμως δεν “παράγει” μόνο Τουρισμό, παράγει και ανώτερης ποιότητας γεωργικά προϊόντα τα οποία όμως δεν έχουν αποκτήσει (ακόμη) τις διακρίσεις που τους αναλογούν. Φυσικά ο τουρισμός και τα γεωργικά προϊόντα δεν είναι οι μόνες παραγωγικές δυνάμεις της χώρας αλλά είναι δύο κλάδοι οι οποίοι έχουν μεγάλη συνεισφορά στο ΑΕΠ (ιδιαίτερα μετά την κατακόρυφη πτώση των κατασκευών).

Αξίζει να σημειωθεί ότι σοβαρό κρατικό ενδιαφέρον για τον τουρισμό εκδηλώθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα κατά το έτος 1914 με την θέσπιση του Ν. 241/1914, ο οποίος προέβλεπε τη σύσταση Γραφείου Εξωτερικού Τουρισμού στο Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας. Με τον νόμο 1698/1919, το εν λόγω Γραφείο αναβαθμίζεται σε αυτοτελή υπηρεσία του ίδιου υπουργείου και αποκτά τη θεσμική δυνατότητα άμεσης συνεννόησης με συναρμόδια υπουργεία (Εξωτερικών, Εσωτερικών, Συγκοινωνιών, Οικονομικών και Παιδείας) (Εξαρχος και Καραγιάννης 2004).

1.1 Τι είναι Τουρισμός

Σύμφωνα με τον Σύνδεσμο Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ), τουρισμός είναι: “Οι δραστηριότητες ατόμων που ταξιδεύουν και παραμένουν σε ένα μέρος διαφορετικό από το σύνηθες περιβάλλον τους για διάστημα όχι μμεγαλύτερο από ένα συνεχόμενο έτος για ψυχαγωγία, επαγγελματικούς και άλλους λόγους.

Ο τουρισμός είναι υποσύνολο των ταξιδιών, όπου τα ταξίδια νοούνται με την ευρεία έννοια που σημαίνει μετακίνηση από έναν τόπο σε άλλον. Ο τουρισμός καλύπτει την παγκόσμια αγορά ταξιδιών στο γενικό πλαίσιο της κινητικότητας του πληθυσμού και την παροχή υπηρεσιών σε επισκέπτες.”

Το 1999 ο Lofgren αναφέρει ότι ως πρώτη μορφή τουρισμού αναγνωρίζεται η περιήγηση με βάση μια ατομική αναζήτηση για τις ρίζες του παρελθόντος, την

περιέργεια για άλλους πολιτισμούς και την περιπλάνηση σε άγνωστους τόπους, μια δραστηριότητα για τους λίγους. Όμως στην κλίμακα και στην έκταση που έχει πάρει στη σύγχρονη εποχή, ο τουρισμός αναπτύχθηκε ως μαζικό φαινόμενο μετά τα μέσα του εικοστού αιώνα (Likorish και Jenkins, 2004).

Σύμφωνα με τον United Nations World Tourism Organization (UNWTO, 2009), ο τουρισμός επηρεάζεται σημαντικά από τη γενικότερη κατάσταση στην παγκόσμια οικονομία, καθώς η εξέλιξη του συναρτάται με το διαθέσιμο εισόδημα (και την ψυχολογική διάθεση) για αναψυχή όσο και με τις δαπάνες για επαγγελματικά ταξίδια.

Τα τελευταία τριάντα πέντε χρόνια ο μέσος ρυθμός αύξησης του τουρισμού ήταν σε γενικές γραμμές περίπου 1,3 φορές μεγαλύτερος από τον μέσο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ. Σε περιόδους κρίσης βέβαια επηρεάζεται αρνητικά και ο τουρισμός. Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 επηρέασε, όπως ήταν φυσικό, και τον τουρισμό, που έκλεισε με μικρή αύξηση (+ 2%) χάρη στην εξαιρετική εξέλιξη το πρώτο εξάμηνο του έτους. Το επόμενο έτος, το 2009, που χαρακτηρίστηκε από 2,1% μείωση του ΑΕΠ, το αντίστοιχο του τουρισμού και των ταξιδιών εμφάνισε διπλάσια μείωση (εκτιμήσεις του WTTC 2010). Οι βραχυχρόνιες προοπτικές για τον αγροτουρισμό συναρτώνται με τις προοπτικές της παγκόσμιας ανάκαμψης (ή ύφεσης) αλλά μακροχρόνια οι προοπτικές εμφανίζονται αισιόδοξες.

Οι Dowling και Fennel (2003) αναφέρουν ότι ο τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί ως μια παγκόσμια δραστηριότητα η οποία προσφέρει θέσεις εργασίας στον τομέα παροχής υπηρεσιών, προσφέρει έσοδα και διάφορες οικονομικές επιπτώσεις. Σε μεγάλη κλίμακα αυτό γενικά ονομάζεται μαζικός τουρισμός.

Η αλματώδης ανάπτυξη του τουρισμού άρχισε να συμβαδίζει με δυσμενείς επιδράσεις τόσο στο περιβάλλον όσο και στις τοπικές κοινωνίες υποδοχής. Έτσι, άρχισαν να αναζητούνται πιο φιλικές - ήπιες προς το περιβάλλον και πιο ανθρωποκεντρικές μορφές τουρισμού, μορφές που στο σύνολό τους συγκροτούν το λεγόμενο εναλλακτικό τουρισμό.

1.2 Εναλλακτικός τουρισμός και μορφές του

Ο εναλλακτικός τουρισμός ορίζεται ως μορφές τουρισμού που έχουν σχέση με τη φύση και με κοινωνικές αξίες και οι οποίες επιτρέπουν στους επισκεπτόμενους αλλά και τους οικοδεσπότες να απολαύσουν και να μοιραστούν θετικές και δημιουργικές εμπειρίες (Wearing και Neil, 1999).

Ένας ακόμη ορισμός για τον εναλλακτικό τουρισμό είναι από τον Ανδριώτη (2006), ο οποίος λέει: ‘‘Εναλλακτικός τουρισμός είναι μια μικρής κλίμακας και μη συμβατικής φύσεως διαδικασία ανάπτυξης τουριστικών προορισμών που προωθεί μια ενεργητική μορφή ταξιδιού προσφιλής στις φυσικές, κοινωνικές και πολιτιστικές αξίες περιοχών υποδοχής τουριστών και που κάνει δυνατή την αλληλεπίδραση και την από κοινού συμβίωση μεταξύ μελών διαφορετικών κοινωνιών και αναπτύσσεται με τη σύμφωνη γνώμη και συμμετοχή του εντόπιου κοινωνικού συνόλου στην παραγωγική διαδικασία.’’

Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού δεν δημιουργήθηκαν απλά ως μια προσπάθεια για τον εμπλουτισμό του τουριστικού προϊόντος, αντιθέτως αποτελούν απάντηση στην κρίση του υπαρκτού τουρισμού που εκδηλώθηκε με διάφορα στοιχεία κατά την πάροδο του χρόνου. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού εισάγουν τη μορφωτική εμπειρία στηθέση της επιφανειακής επαφής με το νέο στοιχείο.

Στο πνεύμα αυτών των αρχών δημιουργήθηκαν διάφορες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, οι οποίες φέρουν παράλληλα την ικανότητα να καλύψουν κάθε ανάγκη ανάλογα με τις απαιτήσεις. Οι πιο διαδιδόμενες και επικρατέστερες μορφές εναλλακτικού τουρισμού είναι:

➤ Αγροτουρισμός

Αγροτουρισμός είναι η μορφή τουρισμού που αναφέρεται στις δραστηριότητες υπαίθριας αναψυχής που αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο. Αναλύεται εκτενέστερα σε επόμενο κεφάλαιο.

➤ Οικοτουρισμός

Ως οικοτουρισμός ορίζεται ο περιβαλλοντικά υπεύθυνος τουρισμός και η επίσκεψη σε φυσικές περιοχές, που αποσκοπεί στην απόλαυση και εκτίμηση της φύσης (και των πολιτισμικών στοιχείων του παρόντος και του παρελθόντος) και ο οποίος προάγει στη διατήρηση της φύσης, έχει χαμηλή

επίδραση επισκεπτών και παρέχει χρήσιμη ενεργή κοινωνικό – οικονομική ανάμιξη του ντόπιου πληθυσμού.Ο οικολογικός τουρισμός αποτελεί αναμφίβολα την εξισορρόπηση μιας χώρας στο μαζικό τουρισμό και τα προβλήματα του, για αυτό και η ανάπτυξη του κρίνεται επιτακτική όπου αυτή είναι εφικτή.

➤ Φυσιολατρικός τουρισμός

Είναι μια ήπια μορφή εναλλακτικού τουρισμού, που περιλαμβάνει πλήθος δραστηριοτήτων που αφορούν, κυρίως, στην παρακολούθηση της χλωρίδας και της πανίδας μιας συγκεκριμένης περιοχής και στην συγκέντρωση σχετικών πληροφοριών.

➤ Πολιτιστικός Τουρισμός

Ο πολιτιστικός τουρισμός σχετίζεται με την επίσκεψη σε ένα τόπο με στόχο την επαφή με τα πολιτιστικά στοιχεία αυτού (αρχαιολογικά, βυζαντινά, κλασικά ή νεότερα μνημεία, ιστορία, τέχνες, λαογραφία κτλ.). Συνήθως δεν εμφανίζεται μόνος του, εκτός των περιπτώσεων εκπαιδευτικών εκδρομών σχολείων, αλλά πραγματοποιείται συμπληρωματικά με κάποιο άλλο είδος τουρισμού, προσφέροντας γνώση και ποικιλία στο τουριστικό προϊόν.

➤ Κοινωνικός Τουρισμός

Σύμφωνα με το Διεθνές Γραφείο Κοινωνικού Τουρισμού (BITS:BureauInternationalelaTourismeSocial), κοινωνικός τουρισμός είναι το σύνολο των σχέσεων και διεργασιών που προκύπτουν από την επιδοτούμενη από την πολιτεία, βάσει ορισμένων προγραμμάτων, συμμετοχή στον τουρισμό των κοινωνικών στρωμάτων με χαμηλό εισόδημα.

➤ Τουρισμός υγείας ή θεραπευτικός τουρισμός

Κατά την παλαιότερη ονομασία του έχει ως βασικό του κίνητρο την αποκατάσταση και διατήρηση της καλής φυσικής κατάστασης και υγείας. Προτιμάται κυρίως από άτομα δεύτερης και τρίτης ηλικίας ως επί το πλείστον εύπορα που επενδύουν χρόνο και χρήμα στην υγεία τους.

➤ Θρησκευτικός τουρισμός

Είναι μια μορφή τουρισμού που αφορά μια κατηγορία ανθρώπων οι οποίοι επισκέπτονται θρησκευτικούς τόπους είτε της χώρας διαμονής τους είτε

κάποιας άλλης χώρας για λόγους λατρείας ή για να πάρουν μέρος σε κάποιες θρησκευτικές εκδηλώσεις – τελετές.

➤ Μαθησιακός Τουρισμός

Μαθησιακός τουρισμός είναι ο τουρισμός που αναφέρεται στην μάθηση. Συγκεκριμένα, είναι κάθε μορφή τουρισμού που έχει σαν τουριστικό προϊόν τη μάθηση ή που η τουριστική πελατεία έχει θεσμική σχέση με τη μάθηση.

➤ Επαγγελματικός Τουρισμός

Ως επαγγελματικός τουρισμός ορίζεται ο τουρισμός που αναπτύσσεται κατά την διάρκεια επαγγελματικών ταξιδιών. Έχει μερικότερες διακρίσεις ανάλογες με το κριτήριο του σκοπού για τον οποίο γίνεται το επαγγελματικό ταξίδι. Αν σκοπός του ταξιδιού είναι η συμμετοχή σε ένα συνέδριο, τότε ονομάζεται συνεδριακός τουρισμός. Αν σκοπός του ταξιδιού είναι η συμμετοχή των επαγγελματιών σε μία έκθεση, τότε πρόκειται για τον τουρισμό εκθέσεων. Αντίστοιχα, στην περίπτωση σεμιναρίων έχουμε τον τουρισμό σεμιναρίων.

➤ Τουρισμός περιπέτειας

Περιλαμβάνει φωτογραφικά σαφάρι, περιπλανήσεις σε άγνωστες περιοχές, κωπηλασία σε ορμητικούς ποταμούς όπου επικρατεί το στοιχείο του απροσδόκητου, άγνωστου και της έκπληξης και με τον οποίο ασχολούνται συνήθως άτομα νεαρά σε ηλικία.

➤ Θαλάσσιος Τουρισμός

θαλάσσιος τουρισμός είναι ο τουρισμός ο οποίος σχετίζεται με την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων στη θάλασσα. Συνήθως αφορά την κολύμβηση και την αναψυχή στην παραλία, αλλά με την εναλλακτική του έννοια εμπεριέχει και λοιπές δραστηριότητες, όπως θαλάσσια σπορ, παρακολούθηση βυθού κλπ.

➤ Αθλητικός Τουρισμός

Ο αθλητικός τουρισμός είναι η εναλλακτική μορφή τουρισμού κατά τη διάρκεια της οποίας οι τουρίστες ασκούνται, γυμνάζονται, παίζουν ή αθλούνται και συγκεκριμένα επιδίδονται σε ένα ή περισσότερα αγωνίσματα. Κατ' επέκταση κρίνεται απαραίτητη η δημιουργία αθλητικών εγκαταστάσεων που ανεβάζουν αναμφίβολα το επίπεδο αξίας και απόλαυσης των διακοπών,

συμβάλουν στην ανταγωνιστικότητα, βελτιώνουν την πληρότητα και προσελκύουν πελατεία υψηλής εισοδηματικήςστάθμης.

➤ Χιονοδρομικός Τουρισμός και Τουρισμός Χειμερινών Αθλημάτων

Τουρισμός χειμερινών αθλημάτων (χιονοδρομικών ή παγοδρομικών) είναι η εναλλακτική μορφή τουρισμού κατά τη διάρκεια της οποίας η κύρια δραστηριότητα των τουριστών είναι η ενασχόλησή τους με τα χειμερινά αθλήματα. Σαν χειμερινά αθλήματα εννοούνται τα χιονοδρομικά και παγοδρομικά αθλήματα, τα αθλήματα δηλαδή που διεξάγονται πάνω στο χιόνι ή στον πάγο.

➤ Ορεινός-Ορειβατικός Τουρισμός

Αν και παρουσιάζει κάποιες ομοιότητες με τον τουρισμόχειμερινών σπορ δεν μπορεί να ταυτιστεί με αυτόν. Είναι διαφορετικός γιατί δεν έχει χρονικούς περιορισμούς και αναφέρεται στο σύνολο των δραστηριοτήτων υπαίθριας αναψυχής και τουρισμού που εκδηλώνεται αποκλειστικά σε ορεινές περιοχές. Ο ορειβατικός τουρισμός είναι υπάλληλη έννοια του ορεινού τουρισμού και περιλαμβάνει μόνο την ορειβασία και τις αναρριχήσεις.

1.3 Προσδιορισμός Αγροτουρισμού

Αρχικά θα γίνει μια προσπάθεια προσέγγισης του όρου Αγροτουρισμού τόσο ετυμολογικά όσο και εννοιολογικά.

1.3.1 Ετυμολογική ερμηνεία Αγροτουρισμού

Αναλύοντας τον όρο «αγροτουρισμός» ετυμολογικά θα δούμε ότι η σύνθετη αυτή λέξη προέρχεται από τις λέξεις «αγρός» και «τουρισμός» όπου ο πρώτος όρος υποδηλώνει την σχέση με τον αγροτικό τομέα και ότι συνεπάγεται με τον αγροτικό χώρο.

Μόλις τα τελευταία 25 χρόνια του 20^{ου} αιώνα άρχισε να εμφανίζεται στην διεθνή βιβλιογραφία ο όρος Αγροτουρισμός. Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει και η ύπαρξη ενός ακόμη όρου, του Αγριτουρισμού (agritourism) ο οποίος έχει την ίδια ακριβώς σημασία. Σύμφωνα με τον Torcu (2007), ο όρος αγριτουρισμός (agritourism) είναι διεθνώς διαδεδομένη και χρησιμοποιείται από αγγλόφωνες χώρες ενώ ο όρος

αγροτουρισμός χρησιμοποιείται κυρίως από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης όπως η Ιταλία, η Ελλάδα αλλά και την Τουρκία.

1.3.2 Εννοιολογική ερμηνεία Αγροτουρισμού

Οι ορισμοί του αγροτικού τουρισμού διαφέρουν από χώρα σε χώρα αλλά και από ερευνητή σε ερευνητή. Η αδυναμία καθιέρωσης μιας κοινά αποδεκτής ορολογίας οφείλεται εν μέρει, στο γεγονός ότι από χώρα σε χώρα διαφέρουν οι δομές των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, ο ορισμός του αγροτικού χώρου καθώς επίσης και ο βαθμός ταύτισης των διαφόρων στρωμάτων του πληθυσμού με το αγροτικό παρελθόν τους (Ιωακειμίδης Α., Παλάτος Γ., 2009).

Ο ορισμός του αγροτουρισμού έχει ταυτιστεί πολλές φορές με άλλες μορφές εναλλακτικού τουρισμού. Ορισμένες από τις διαφορετικές προσεγγίσεις και όρους που χρησιμοποιήθηκαν για να περιγράψουν αυτή τη μορφή τουρισμού στην ύπαιθρο είναι: Αγροτικός Τουρισμός (Rural Tourism), Αγροτο-τουρισμός (Agrotourism), Αγροτουρισμός (Agritourism), Τουρισμός στο Αγρόκτημα (Farm Tourism), Πράσινος Τουρισμός (Green Tourism) και Οικοτουρισμός (Ecotourism) (Sharpley and Sharpley 1997, Roberts and Hall 2001).

Από τις παραπάνω προσεγγίσεις, οι έννοιες που συγχέονται συχνότερα εννοιολογικά και υπάρχει σχετική αλληλοεπικάλυψη μεταξύ τους είναι εκείνες του *αγροτικού τουρισμού* και του *οικοτουρισμού* (Τσαπάκη, 2011).

Το Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων στην επίσημη ιστοσελίδα του ορίζει τον Αγροτουρισμό ως ειδική μορφή Τουρισμού Υπαίθρου, η οποία συνίσταται στο σύνολο των δραστηριοτήτων που συνδέονται με την αγροτική παραγωγή και το πολιτιστικό περιβάλλον των αγροτικών περιοχών, τις αγροτικές ασχολίες, τα τοπικά προϊόντα, την παραδοσιακή κουζίνα και τοπική γαστρονομία, καθώς και την παροχή υπηρεσιών φιλοξενίας και εστίασης σε χώρους ενοποιημένους ή μη με αγροτικές εγκαταστάσεις.

Ενδιαφέρον αποτελεί να δούμε πως ορίζεται ο αγροτουρισμός από τους φορείς χρηματοδότησης του. Πιο συγκεκριμένα, η ανάπτυξη του αγροτουρισμού, η ενίσχυση και τόνωσή του γίνεται μέσω χρηματοδοτήσεων από την ΕΟΚ/ΕΕ, σύμφωνα με τους σχετικούς Κανονισμούς και την εθνική Νομοθεσία, ορίζονται με σαφήνεια τα εξής (Εξαρχος και Καραγιάννης, 2004):

- Ο αγροτουρισμός αναφέρεται στη δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων του τύπου ενοικιαζόμενου δωματίου ή διαμερίσματος ή μικρού ξενώνα σε αγροτική περιοχή. Το κύριο σκεπτικό υποστήριξης της αγροτικής οικογένειας με έναν συμπληρωματικό πόρο και όχι με την υποκατάσταση της γεωργικής δραστηριότητας είναι αναγκαία προϋπόθεση για την αξιοποίηση των δυνατοτήτων του αγροτουρισμού. Οι συμπληρωματικές δραστηριότητες επικεντρώνονται στην εξασφάλιση διατροφής και ψυχαγωγίας των επισκεπτών και στην κατασκευή και διοχέτευση στην τουριστική ειδών λαϊκής τέχνης και προϊόντων της τοπικής βιοτεχνίας και οικοτεχνίας.
- Η μελέτη των δυνατοτήτων ανάπτυξης αγροτουρισμού πρέπει να προσδιορίζει τις κύριες παραγωγικές δραστηριότητες της περιοχής και τις δυνατότητες ένταξης του αγροτουρισμού στην γενικότερη ανάπτυξη του τόπου, την προσπελασιμότητα της περιοχής ως προς τα μεγάλα αστικά κέντρα και ειδικότερα προς τους οικισμούς όπου θα αναπτυχθούν και υπάρχει: θάλασσα, ακτές, ήλιος, ιαματικές πηγές, σπήλαια, αρχαιότητες, παραδοσιακοί οικισμοί, ενδιαφέροντα τοπία ιστορικοί – πολιτιστικοί και θρησκευτικοί θησαυροί και που αποτελούν ανεκτίμητο εθνικό κεφάλαιο, γι' αυτό και η διαφύλαξη, προστασία και ανάπτυξη τους είναι στους κύριους στόχους της τουριστικής πολιτικής.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι η έννοια του Αγροτουρισμού δεν είναι ξεκάθαρη τόσο στην επιστημονική κοινότητα όσο και γενικότερα. Υιοθετώντας την γενικότερη έννοια της λέξης, συμπεράνουμε ότι ο αγροτουρισμός έχει άμεση σχέση και με άλλα είδη τουρισμού όπως ο χειμερινός, ο ορειβατικός, ο τουρισμός περιπέτειας κ.τ.λ.

1.4 Ιστορία και Μορφές – Τύποι Αγροτουρισμού

1.4.1 Ιστορία Αγροτουρισμού

Ο αγροτουρισμός έχει τις ρίζες του στα τέλη του 1800 όταν οι κάτοικοι της πόλης κατέφευγαν για σύντομες διακοπές σε αγροκτήματα για να επισκεφτούν συγγενικά τους πρόσωπα. Η αγροτική αναψυχή άνησε σημαντικά τη δεκαετία του 30', κατά τη

διάρκεια της μεγάλης οικονομικής κρίσης, καθώς και τη δεκαετία του 40', στα χρόνια που ακολούθησαν μετά το 2^ο Παγκόσμιο πόλεμο (DoraAnnHatch, 2008).

Η εμφάνιση του αγροτουρισμού ως οργανωμένη, ειδική μορφή τουρισμού τοποθετείται στη δεκαετία του 1960 όταν στις ΗΠΑ παρουσιάζεται η τουριστική δραστηριότητα Farm and Ranch hospitality με τις παραλλαγές του γεωργικού τουρισμού Farm/Ranch based tourism και του αγροτικού τουρισμού Hotel/Resort based Tourism (Σφακιανάκης, 2000).

Στις χώρες της Ευρώπης, ο αγροτουρισμός άρχισε να θεωρείται ως μια στρατηγική με μέλλον, από τη δεκαετία του '70 και μετά, καθώς έγινε αντιληπτό ότι συμβάλλει στη μόνιμη εγκατάσταση του πληθυσμού στην ύπαιθρο στην ενδυνάμωση της κοινωνικής σύνδεσης του τοπικού πληθυσμού και μακροπρόθεσμα στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών (Ριζοπούλου, 2010).

Οι Ευρωπαίοι αγρότες εδώ και αρκετό καιρό αγκάλισαν την αγροψυχαγωγία. Για παράδειγμα Ιταλικά και Γαλλικά οινοποιία ενθάρρυναν τους τουρίστες να παίρνουν μέρος στο πάτημα των σταφυλιών, ή στην εκμάθηση εκλεκτής κουζίνας στα οινοποιία. Οι Ευρωπαϊκές κυβερνήσεις ξόδεψαν πάνω από \$2 δις τη δεκαετία του 1990 βοηθώντας τους αγρότες να αγκαλιάσουν την αγροψυχαγωγία, προσδοκώντας την διατήρηση της φυσικής αγροτικής εμπειρίας, συμπεριλαμβάνοντας προσπάθειες εκμοντερνισμού των εγκαταστάσεων υποδοχής των αγροκτημάτων (π.χ. υπνοδωμάτια).

Σήμερα ο αγροτικός τουρισμός αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι του τουρισμού στην Ευρώπη. Στην Ευρωπαϊκή ύπαιθρο έχουν καταγραφεί τουλάχιστον 200.000 μονάδες αγροτικού τουρισμού με περισσότερες από 2.000.000 κλίνες (Ιωακειμίδης, 2009). Σε χώρες με μακρά αγροτουριστική παράδοση, όπως η Σουηδία και η Ελβετία, οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις που ασχολούνται με τον αγροτουρισμό φθάνουν το 20% του συνόλου, στην Αυστρία το 10%, στο Ηνωμένο Βασίλειο το 8%, στη Γαλλία περιορίζεται στο 2% και στην Ισπανία μόνο το 0,5%. Τέλος στην Ελλάδα όπως και στην Πορτογαλία οι εκμεταλλεύσεις αυτές είναι εντελώς περιθωριακές (Ανθοπούλου et al, 2000).

1.4.2 Μορφές Αγροτουρισμού

Οι μορφές αγροτουρισμού μπορούν να καταταχθούν σε δυο βασικές κατηγορίες:

- Αμιγής αγροτουρισμός, όπου οι φιλοξενούμενοι πέρα από τον κύριο προορισμό τους (διακοπές – ανάπαυση), ασχολούνται είτε με αγροτικές εργασίες κατά κανόνα στο αγρόκτημα (περιποίηση ζώων, άρμεγμα, τυροκομία, θερισμός, τρυγητός, λιομάζωμα, οπωροκηπευτική, μελισσοκομία, κτλ.), είτε και πολλές φορές παράλληλα με ψυχαγωγικές δραστηριότητες, όπως αυτές που τους προσφέρει το περιβάλλον της αγροτικής περιοχής (κολύμπι, ψάρεμα, πεζοπορία, ορειβασία, κυνήγι, ιππασία, κτλ.).
- Σύνθετος αγροτουρισμός, όπου οι τουρίστες, πέρα από τις παραπάνω δραστηριότητες, που μπορούν να αναπτύξουν περιθωριακά, ικανοποιούν επίσης και κάποιες προσωπικές ανάγκες τους, που εξειδικεύουν τον αγροτουρισμό της περιοχής, όπως για παράδειγμα τουρισμός υγείας, αθλητισμού, φυσιολατρίας, θρησκείας, πολιτισμού (Ανδριώτης, 2006).

Κύριοι τύποι σύνθετου αγροτουρισμού στην Ελλάδα:

- ✓ Αγροτουρισμός σε περιοχές με ιαματικές πηγές, γνωστές ως λουτροπόλεις, όπου σε ειδικά υδροθεραπευτήρια οι τουρίστες υπόκεινται σε κάποιες θεραπευτικές αγωγές, σε ένα συνδυασμό αποτοξίνωσης και σωματικής χαλάρωσης.
- ✓ Αγροτουρισμός σε ορεινά χωριά στην περιοχή των οποίων λειτουργεί οργανωμένο χιονοδρομικό κέντρο, που αποτελεί το στοιχείο έλξης των τουριστών.
- ✓ Αγροτουρισμός σε αγροτικές περιοχές με αθλητικές εγκαταστάσεις, όπου προσφέρονται όλες οι δυνατότητες για ανάπαυση και άθληση.
- ✓ Αγροτουρισμός σε κατασκηνωτικούς χώρους (camping), που βρίσκονται στον περίγυρο αγροτικών οικισμών με τους οποίους συνδέονται οικονομικά κοινωνικά και πολιτισμικά.
- ✓ Αγροτουρισμός για παιδιά μικρής ηλικίας, που πραγματοποιείται σε παιδικές κατασκηνώσεις με αθλητικές εγκαταστάσεις, πλήρη φιλοξενία και προσφορά μορφωτικού, ψυχαγωγικού προγράμματος.

- ✓ Αγροτουρισμός σε κέντρα διερχομένων τουριστών που βρίσκονται σε ειδικούς κόμβους και δέχονται περαστικούς για να τους προσφέρουν φιλοξενία.
- ✓ Αγροτουρισμός σε αγροτικές περιοχές όπου υπάρχουν πολιτιστικά ενδιαφέροντα. Οι διακοπές στις περιοχές αυτές συνδέονται με πνευματικές ενασχολήσεις.

1.4.3 Τύποι Αμιγούς Αγροτουρισμού

Σήμερα υπάρχουν διαφορετικοί τύποι αμιγούς αγροτουρισμού και μπορούν να κατηγοριοποιηθούν με γνώμονα τον τόπο διανομής ή με γνώμονα τη δυνατότητα συμμετοχής των τουριστών στην αγροτική δραστηριότητα.

Έτσι, ανάλογα με τον τόπο διαμονής ο αγροτουρισμός μπορεί να κατηγοριοποιηθεί με τους εξής τύπους (WWF Ελλάς, 2010):

- i. Παραδοσιακός (διαμονή στο αγρόκτημα με τους αγρότες)
- ii. Σύγχρονος (διαμονή σε ξενώνα ή ξενοδοχείο εντός ή εκτός του αγροκτήματος)
- iii. Συνεταιριστικός (διαμονή σε καταλύματα συνεταιρισμών, συχνά γυναικείων)
- iv. "Αριστοκρατικός" (διαμονή σε υψηλού επιπέδου καταλύματα με μορφή ξενοδοχείου πολυτελείας)

Με γνώμονα τη δυνατότητα συμμετοχής των τουριστών στην αγροτική δραστηριότητα, τη φύση της επαφής τους της επαφής τους με αυτήν, αλλά και την αυθεντικότητα της εμπειρίας που προσφέρεται, αναπτύσσονται πέντε τύποι αγροτουρισμού (Ασκέλη, 2005):

- i. Ο πρώτος τύπος δεν προσφέρει στον τουρίστα τη δυνατότητα συμμετοχής στις αγροτικές δραστηριότητες (non-workingfarmagritourism) και συνήθως το κατάλυμα που διαμένουν οι τουρίστες βρίσκεται εκτός φάρμας.
- ii. Ο δεύτερος τύπος προσφέρει στον τουρίστα παθητική επαφή με τις αγροτικές δραστηριότητες (workingfarm, passivecontactagritourism), για παράδειγμα, το κατάλυμα βρίσκεται μέσα σε φάρμα αλλά δεν δίνει τη δυνατότητα στον τουρίστα να συμμετέχει σε αγροτικές εργασίες.

- iii. Ο τρίτος τύπος επιτρέπει στον τουρίστα να έχει έμμεση επαφή με τις αγροτικές δραστηριότητες (workingfarm, indirectcontactagrotourism). Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι προσφέρει στον τουρίστα διατροφή και προϊόντα που παράγονται μέσα στη φάρμα.
- iv. Ο τέταρτος τύπος προσφέρει στον τουρίστα άμεση επαφή με μια προετοιμασμένη (σκηνοθετημένη) για τον σκοπό αυτό αγροτική δραστηριότητα (workingfarm, directcontact, stagedagritourism).
- v. Ο πέμπτος τύπος αγροτουρισμού δίνει τη δυνατότητα στον τουρίστα να έχει άμεση και αυθεντική επαφή και συμμετοχή στην αγροτική δραστηριότητα (workingfarm, directcontact, authenticagritourism). Μέσα σε αυτό το περιβάλλον ο αγροτουρίστας έχει συγκεκριμένα καθήκοντα και υποχρεώσεις. Μπορεί να συμμετέχει σε αγροτικές εργασίες και να επιμορφωθεί από τους αγρότες σε θέματα σχετικά με τη βιολογική γεωργία, την εκτροφή ζώων και τις σύγχρονες ή παραδοσιακές μεθόδους καλλιέργειας.

1.5 Στόχοι και Επιπτώσεις του Αγροτουρισμού

Ο μαζικός τουρισμός αποτελεί επίκεντρο επικρίσεων επειδή κυριαρχεί σε μια περιοχή χάρη σε ένα μη τοπικό προσανατολισμό και επειδή ελάχιστα από τα χρήματα που εισρέουν σε ένα τόπο μένουν σε αυτό και συμβάλουν στην αύξηση στο ντόπιου κατά κεφαλήν εισοδήματος.

Αντίθετα, ο αγροτουρισμός μπορεί να παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ανάπτυξη πολλών αγροτικών περιοχών της χώρας μας και ιδιαίτερα εκείνων που είχαν και έχουν μια φθίνουσα πορεία ως προς την απασχόληση και ως προς το δημιουργούμενο εισόδημα.

Παρακάτω αναφέρονται οι στόχοι καθώς και οι θετικές και αρνητικές επιπτώσεις από την ανάπτυξη του αγροτουρισμού σε μια περιοχή.

1.5.1 Στόχοι Αγροτουρισμού

Ο αγροτουρισμός αποτελεί μια πραγματική σημαντική μορφή τουριστικής ανάπτυξης που στοχεύει:

- Στο συνδυασμό συνεργασίας των τριών τομέων της παραγωγής μιας χώρας (πρωτογενούς, δευτερογενούς και τριτογενούς).
- Στη μακροπρόθεσμη οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών.
- Αποκέντρωση του τουριστικού κυκλώματος και ανάδειξη νέων περιοχών, με ενθάρρυνση για παράλληλη ανάπτυξη ειδικών μορφών τουρισμού υπαίθρου, όπως είναι ο οικολογικός τουρισμός, ο αρχαιολογικός τουρισμός και ο εκπαιδευτικός επίσης.
- Στην ελαχιστοποίηση των περιβαλλοντικών και οικολογικών επιβαρύνσεων.
- Στην άνοδο του οικονομικού επιπέδου των περιοχών αυτών και στη συμπλήρωση του εισοδήματος των κατοίκων καθώς και στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και εργασίας του αγροτικού πληθυσμού.
- Στη διασφάλιση και στη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, έχοντας συγχρόνως θετική επίδραση στη συγκράτηση και μόνιμη εγκατάσταση των αγροτικών πληθυσμών στην ύπαιθρο.
- Στη βελτίωση και διάθεση των τοπικών και γεωργικών προϊόντων καθώς και στη γνωριμία τους με το κοινό.
- Παροχή ευκαιριών σε περιοχές φυσικού κάλλους ή ιστορικού και πολιτιστικού ενδιαφέροντος, ώστε οι κάτοικοι των περιοχών αυτών να εκμεταλλεύονται αυτούς τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους, προστατεύοντας παράλληλα και αξιοποιώντας την πολιτιστική, τοπική και εθνική κληρονομιά (αρχιτεκτονική, λαϊκή τέχνη, παραδοσιακά προϊόντα, έθιμα).
- Στην ενεργοποίηση του τοπικού πληθυσμού με την ανάπτυξη νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων σε περιοχές που μέχρι σήμερα παρέμεναν αναξιοποίητες, ενώ στη πραγματικότητα διαθέτουν δυναμική ανάπτυξης.

1.5.2 Θετικές Επιπτώσεις Αγροτουρισμού

- ✓ Διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας και ενδυνάμωση της περιβαλλοντικής προστασίας.

- ✓ Γνωριμία με τη φύση και ψυχολογική ικανοποίηση και ανάταση του τουρίστα μέσα σε ένα φιλόξενο κλίμα που δημιουργεί η ίδια η φύση και οι άνθρωποι της.
- ✓ Εξοικείωση με τη φύση και πιθανή αντιμετώπιση χρόνιων φοβιών (έντομα, ζώα).
- ✓ Η επαφή και η γνωριμία με την τοπική αγροτική πολιτιστική κληρονομιά, διατήρηση των εθίμων και της παράδοσης της περιοχής, η γνωριμία με την τοπική κουζίνα, η συμμετοχή σε τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις κτλ.
- ✓ Ενίσχυση της ανθρώπινης επικοινωνίας και των αρμονικών σχέσεων μεταξύ του επισκέπτη και του Έλληνα αγρότη, με αμοιβαία πολιτιστικά οφέλη.
- ✓ Άσκηση παράλληλων τουριστικών δραστηριοτήτων στην ύπαιθρο (ορειβασία, πεζοπορία, ανεμόπτερο πλαγιάς κτλ.)
- ✓ Παράλληλα με τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας επιβιώνουν συχνά επαγγέλματα που τείνουν να εκλείβουν και τέτοια στη χώρα μας θεωρούνται αυτά που σχετίζονται με χειρωνακτικές τέχνες, όπως η ξυλογλυπτική, η αργυροχρυσοχοΐα, η κεραμική, η υφαντική.
- ✓ Βελτίωση του βιοτικού επιπέδου στην ύπαιθρο, μέσα από τη δημιουργία της απαραίτητης τουριστικής υποδομής για τουρισμό ήπιας μορφής.
- ✓ Διαφήμιση και καταξίωση των τοπικών προϊόντων.

1.5.3 Αρνητικές Επιπτώσεις Αγροτουρισμού

Παρά τα οφέλη της ανάπτυξης του αγροτουρισμού, δεν είναι πάντα σίγουρη η ισόρροπη ανάπτυξη της περιοχής. Πιο συγκεκριμένα, όταν η ανάπτυξη του αγροτουρισμού δεν ακολουθεί τις αρχές της αειφορικής διαχείρισης έχει σαν αποτέλεσμα δυσμενείς επιπτώσεις τόσο στο φυσικό όσο και στο κοινωνικό περιβάλλον (Τσαπάκη, 2011).

Σύμφωνα με τον Δαράκη (2009) ορισμένες από τις αρνητικές επιπτώσεις που επιφέρει σε μια περιοχή ο αγροτουρισμός είναι:

- Ο κίνδυνος ανάπτυξης του αγροτουρισμού εις βάρος της ζωής της υπαίθρου. Έχει παρατηρηθεί ότι σε ορισμένες περιπτώσεις εγκαταλείπονται, για παράδειγμα οι αγροτικές εργασίες προς χάριν ενός μεγαλύτερου βραχυχρόνιου τουριστικού κέρδους. Επίσης, πολλές φορές οι αγρότες που αποφασίζουν να ασχοληθούν ενεργά με τον αγροτουρισμό, εστιάζουν στην

δημιουργία υπηρεσιών διαμονής και εστίασης, παραμελώντας το κομμάτι που σχετίζεται με τη συμμετοχή των φιλοξενούμενων σε αγροτικές δραστηριότητες, την ενημέρωσή τους σε καλλιεργητικά και περιβαλλοντικά θέματα καθώς και την ανάπτυξη δραστηριοτήτων που να προβάλουν και να αξιοποιούν τα πολιτιστικά, θρησκευτικά, λαογραφικά και γαστρονομικά στοιχεία της περιοχής.

- Οι αυξήσεις των τιμών λόγω αναβάθμισης της περιοχής. Συχνά το γεγονός της άφιξης τουριστών σημαίνει και την αύξηση των τιμών των προϊόντων, τοπικών και μη. Αυτό συμβαίνει γιατί πολλές φορές οι κάτοικοι της περιοχής θέλουν να εκμεταλλευτούν το ότι οι επισκέπτες διαθέτουν συνήθως υψηλότερο εισόδημα από τους ίδιους.
- Οι ντόπιοι, τουλάχιστον στα πρώτα στάδια ανάπτυξης, αντιμετωπίζουν πολλές φορές με φόβο και προκατάληψη τους τουρίστες λόγω της διαφορετικότητας. Επιπλέον, η εισαγωγή νέας κουλτούρας και ιδεών από άλλες περιοχές, εντός και εκτός της χώρας, μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα κοινωνικές και πολιτιστικές επιρροές. Οι επιρροές αυτές προέρχονται από την αλληλεπίδραση των κατοίκων της περιοχής και των τουριστών και οι οποίες μπορούν να επηρεάσουν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής.
- Η επιρροή της βιοποικιλότητας και η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος των περιοχών. Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού, όπως και κάθε μορφής τουρισμού, εάν δεν είναι αποτέλεσμα προσεκτικής μελέτης και σχεδιασμού, μπορεί να οδηγήσει σε ζημιογόνες μεταβολές στο αγροτικό τοπίο. Αυτό μπορεί να σημαίνει αλλοίωση οικοσυστημάτων και γενικά οικολογικά ευαίσθητων περιοχών καθώς και αύξηση της περιβαλλοντικής μόλυνσης μέσω της αύξησης των απορριμμάτων, του θορύβου κ.α. (Αποστολόπουλος και Σδράλη, 2009).

1.6 Αειφόρος ανάπτυξη και Αγροτουρισμός

1.6.1 Προσδιορισμός Αειφόρου Ανάπτυξης

Η αειφορία γενικά, προϋποθέτει την ύπαρξη κάποιων οικολογικών παραγόντων, ικανών να υποστηρίξουν την ανθρώπινη ζωή σε ένα συγκεκριμένο επίπεδο και αέναα για τις μελλοντικές γενεές (Lele, 1999). Αυτό συνεπάγεται:

1. Τη μη χρήση μη ανανεώσιμων πόρων με ρυθμούς ταχύτερους από αυτούς που μπορούν να ανανεωθούν μέσω υποκατάστατων.
2. Τη μη χρήση ανανεώσιμων πόρων με ρυθμούς ταχύτερους από αυτούς που κρίνονται απαραίτητοι για την ανανέωση τους.
3. Τον έλεγχο της διαφυγής ρυπαντικών υλικών και ουσιών στην ατμόσφαιρα, και γενικότερα στο περιβάλλον, γρηγορότερα απ' ό,τι αυτό μπορεί να τα επεξεργαστεί και να τα αφομοιώσει ώστε να καταστούν αυτές ακίνδυνες.

Σύμφωνα με τον Κιλιπέρη (2009) έχουν εντοπισθεί στη διεθνή βιβλιογραφία πάνω από 20 διαφορετικοί ορισμοί της αειφόρου ανάπτυξης με το τουριστικό πεδίο να είναι ένα από τα βασικά πεδία διαμάχης.

Ενδιαφέρον αποτελεί ότι οι Pearce, Markandya και Barbier (1993) διακρίνουν ένα ευρύ φάσμα εναλλακτικών χρήσεων και ερμηνειών του όρου αειφόρος ανάπτυξη από πολύ ήπιες έως εντελώς ακραίες.

Μια ήπια προσέγγιση υποστηρίζει ότι, τα περιβαλλοντικά δεδομένα θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στη διαδικασία διαμόρφωσης και υλοποίησης μιας οικονομικής πολιτικής. Επιτρέποντας όμως παράλληλα τη «συναλλαγή» ή «συνδιαλλαγή» των περιβαλλοντικών δεδομένων, σε ένα βαθμό, με αυτή των ανθρωπίνων αναγκών (ανθρωποκεντρική προσέγγιση).

Η άλλη προσέγγιση ορίζει ότι τα περιβαλλοντικά δεδομένα θα πρέπει να λειτουργούν σαν περιορισμοί σε σχέση με οποιουδήποτε άλλους στόχους (οικοκεντρική προσέγγιση).

Ο Blowers (1993) λέει ότι η αρχή της αειφόρου ανάπτυξης θα πρέπει να προσαρμοσθεί κατά τρόπο που να καθίσταται λειτουργική, ώστε να μπορεί να ενσωματώνεται στη διαμόρφωση και υλοποίηση μιας πολιτικής ανάπτυξης. Έτσι αναφέρει τον σκοπό και μια σειρά στόχων της αειφόρου ανάπτυξης:

Σκοπός της αειφόρου ανάπτυξης είναι να προωθήσει την ανάπτυξη η οποία βελτιώνει τόσο το φυσικό όσο και ανθρωπογενές περιβάλλον με τρόπο που να είναι συμβατή:

1. Με την απαίτηση να διατηρηθεί το απόθεμα των φυσικών πόρων.
2. Με την ανάγκη να αποφευχθεί η καταστροφή της ικανότητας αναπαραγωγής των παγκοσμίων φυσικών οικοσυστημάτων.

3. Με την προσπάθεια να επιτευχθεί μεγαλύτερη κοινωνική ισότητα.
4. Με την προσπάθεια της αποφυγής επιβολής επιπλέον κόστους και κινδύνων που θα κληρονομήσουν οι επερχόμενες γενεές.

Οι στόχοι της αειφόρου ανάπτυξης έχουν ως εξής:

- Διασφάλιση της προσφοράς των φυσικών πόρων για τις παρούσες και μελλοντικές γενεές μέσω της αποτελεσματικής χρήσης της γης, την αποφυγή σπατάλης των μη ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, την υποκατάσταση τους με ανανεώσιμες πηγές οπουδήποτε αυτό είναι εφικτό καθώς και τη διατήρηση της βιοποικιλίας.
- Την αποφυγή και απαγόρευση διαδικασιών που υποβαθμίζουν ή μολύνουν το περιβάλλον καθώς και την απαγόρευση οποιασδήποτε αναπτυξιακής δραστηριότητας που μειώνει και αποβαίνει επικίνδυνη για την ανθρώπινη ζωή.
- Την απαγόρευση κάθε αναπτυξιακής προσπάθειας που μεγαλώνει το χάσμα πλουσίων και φτωχών και την ενθάρρυνση ανάπτυξης που μειώνει την κοινωνική ανισότητα.
- Την αλλαγή αξιών, στάσεων και συμπεριφορών μέσω της ενθάρρυνσης της αυξημένης συμμετοχής στην λήψη των πολιτικών αποφάσεων και την ανάληψη πρωτοβουλιών περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης σε όλα τα επίπεδα, ξεκινώντας από την τοπική κοινωνία.

Πιο γενικά και με λίγα λόγια, αειφόρος ανάπτυξης είναι αυτή που εξασφαλίζει τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να διακυβεύει το μέλλον των επερχόμενων γενεών (Χριστοφιλίδου, 2001).

Τέλος ο Κιλιπίρης (2009) αναφέρει ότι: Αειφορία σημαίνει ότι το φυσικό περιβάλλον θα πρέπει να προστατεύεται σε τέτοιο βαθμό ώστε να διατηρείται για πάντα η ικανότητα του περιβάλλοντος να εκτελεί τις διάφορες λειτουργίες του. Τουλάχιστον στο βαθμό που αυτό δεν καταστρέφεται και σε επίπεδα που να παρέχει τη δυνατότητα και στις μελλοντικές γενιές να απολαμβάνουν ισόποσα τους περιβαλλοντικούς πόρους.

1.6.2 Αναγκαιότητα Αειφόρου Ανάπτυξης

Σύμφωνα με την Μπαντούβα (2008), η διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει πολλά παραδείγματα προορισμών όπου μετά από ιδιαίτερα αυξημένες περιβαλλοντικές πιέσεις και ενώ είχαν μια σημαντική περίοδο άνθησης, ακολούθησε μια περίοδος παρακμής. Πρέπει να σημειωθεί ότι η παρακμή ορισμένων τουριστικών προορισμών δεν είναι πάντα λόγω της υποβάθμισης του περιβάλλοντος, αλλά και άλλων παραγόντων όπως η οικονομική ύφεση, η αλλαγή στις επιλογές των επισκεπτών, η εμφάνιση ενός άλλου ανταγωνιστικού προορισμού κ.τ.λ.

Σε κάθε περίπτωση όμως, η διατήρηση του περιβάλλοντος αποδεικνύεται ένας ιδιαίτερα καθοριστικός παράγοντας για την επιτυχή συνέχιση της τουριστικής δραστηριότητας σε μια περιοχή.

Ο Poon (1994) σημειώνει ότι η εξάρτηση τουρισμού και ποιότητας περιβάλλοντος φαίνεται ότι συνειδητοποιείται σταδιακά από όλους τους εμπλεκόμενους στον τουρισμό. Πιο συγκεκριμένα:

- ✚ Οι ίδιοι οι τουρίστες επιδιώκουν την παραμονή και επαφή τους με ένα περιβάλλον που δεν είναι υποβαθμισμένο. Ενδιαφέρονται για τη φυσική και πολιτιστική ταυτότητα του χώρου που επιλέγουν να επισκεφθούν.
- ✚ Οι τοπικοί παράγοντες, συνειδητοποιώντας τη νέα αυτή πραγματικότητα, επιδιώκουν τη διατήρηση και ανάδειξη των φυσικών χαρακτηριστικών της περιοχής τους.
- ✚ Οι τουριστικοί παράγοντες στηρίζουν την προσέλκυση των τουριστών στην παρουσίαση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του φυσικού, πολιτιστικού αλλά και ιστορικού περιβάλλοντος μιας περιοχής.

Ο Αγροτουρισμός όπως και άλλες εναλλακτικές μορφές τουρισμού (οικοτουρισμός, αθλητικός τουρισμός, πολιτιστικός τουρισμός, τουρισμός περιπέτειας κ.λπ.) εξ' ορισμού συμπορεύονται με το μοντέλο της αειφόρου – βιώσιμης ανάπτυξης αφού είναι δραστηριότητες που δεν λαμβάνουν εντατική μορφή και είναι κατεξοχήν περιβαλλοντικά φιλικές.

Όπως αναφέρουν οι Hunter και Green (1995), η αμοιβαία αλληλεξάρτηση μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος, αποτελεί το βασικό λόγο που ο τουρισμός θα πρέπει να αφομοιώνει τις αρχές της αειφορίας.

2. ΉΠΕΙΡΟΣ

Η Ήπειρος είναι γεωγραφική και ιστορική περιφέρεια στην νοτιοανατολική Ευρώπη, που μοιράζεται μεταξύ της Ελλάδας και Αλβανίας.

Τα όρια της Ηπείρου, από τους μυθικούς χρόνους, εκτείνονται από τον Αμβρακικό κόλπο νότια μέχρι το Γενούσο (Σκούμπι) ποταμό βόρεια και από το Ιόνιο πέλαγος δυτικά μέχρι την οροσειρά της Πίνδου ανατολικά.

Σήμερα το τμήμα της Ηπείρου που βρίσκεται μεταξύ του Γενούσου (βόρεια) και των σημερινών ελληνοαλβανικών συνόρων (νότια) ανήκει στο Αλβανικό κράτος και είναι η λεγόμενη Βόρεια Ήπειρος.

Το υπόλοιπο τμήμα, ονομάζεται Ήπειρος και είναι ένα από τα γεωγραφικά διαμερίσματα της Ελλάδας.

2.1 Ιστορία Ηπείρου

Η λέξη Ήπειρος ετυμολογικώς προέρχεται από τη δωρική έκφραση "ΑΠΕΙΡΟΣ ΧΩΡΑ". Λέγεται ότι την ονομασία την έδωσαν οι τότε κάτοικοι της Κέρκυρας, αφού έβλεπαν την περιοχή της Ηπείρου ως μια ατελείωτη στεριά.

Στην συνέχεια θα γίνει μια σχετικά μικρή αναφορά για την ιστορία της Ηπείρου ξεκινώντας από τα προϊστορικά χρόνια.

2.1.1 Η Ήπειρος στην Προϊστορική Εποχή και την Αρχαιότητα

Με τα ευρήματα στη σπηλιά του Ασπρογάλικου, στο Λούρο ποταμό, στο φαράγγι του Βίκου, στην Καστρίτσα και σε άλλα σημεία, είναι βέβαιο πως η ανθρώπινη παρουσία στην Ήπειρο ανάγεται στα 40.000 χρόνια π.χ.

Πρόκειται για τον κυνηγό, που μένει σε σπηλιές για προστασία του από το κρύο, σε περάσματα των ζώων, επί αιώνες, και μόνο το 6.000 π.χ. αγγίζει την κτηνοτροφία και αργότερα τη γεωργία.

Κατά το 3.000 - 2.000 π.χ. εμφανίζονται οι Πελασγοί που θεωρούνται πρόγονοι των ελληνικών φυλών και των Ιλλυριών (Σελλοί, Έλλοπες, Κασσωπαίοι, Μολοσσοί, Αθαμάνες, Δρύοπες, κ.α. - περίπου 14 φυλές).

Εκείνη την εποχή εμφανιστήκαν στην Ήπειρο οι τρεις βασικές φυλές της (σύμφωνα και με τους ιδρυτικούς μύθους των φυλών αυτών). Τα φύλλα αυτά ήταν οι Χάονες στα βορειοδυτικά (σημερινή Αλβανία), οι Μολοσσοί στο κέντρο (Ιωάννινα και Άρτα) και οι Θεσπρωτοί στο νότο (Θεσπρωτία και Πρέβεζα). Οι Μολοσσοί είχαν ισόβιους βασιλείς, ενώ άλλες φυλές έβγαζαν ετήσιους αρχηγούς (μέχρι το 800 π.χ. δεν γνωρίζουμε πολλά πράγματα).

2.1.2Η Ήπειρος κατά την Αρχαιότητα

Στα 800 - 600 π.χ. οι Κορίνθιοι ιδρύουν στα παράλια της Ηπείρου αποικίες (όπως την Αμβρακία, την Απολλωνία και την Επίδαμνο). Μια σημαντική εξέλιξη έχουμε στα 500 π.χ. με την ίδρυση της ομοσπονδίας των Ηπειρωτικών φυλών από το βασιλιά των Μολοσσών Θαρύπα. Τον Θαρύπα διαδέχονται ο Αλκέτας και ο Αρύβας που δίνει την ανεψιά του στον βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο τον Β', πατέρα του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Μετά τον Αρύβα βασιλεύει ο αδελφός της Ολυμπιάδας Αλέξανδρος ο οποίος σκοτώθηκε σε εκστρατεία στην Ιταλία. Ο Μέγας Αλέξανδρος που δημιούργησε τη μεγάλη Μακεδονική Αυτοκρατορία, περιέλαβε και την Ήπειρο ως επαρχία του.

Στα 307 π.χ. βασιλεύουν ο Πύρρος και ο Νεοπτόλεμος και επικρατεί ο Πύρρος τελικά που επεκτείνει το κράτος του. Ο Πύρρος μεταφέρει την πρωτεύουσα από την Πασαρώνα στην Αμβρακία (σημερινή Άρτα), την οποία στόλισε με σημαντικά κτίρια (Πύρρειο Βασιλικό Ανάκτορο, ναοί, βουλευτήριο, ωδείο, αγάλματα των εννέα μουσών και πολλά άλλα). Ο Πύρρος υπήρξε η μεγαλύτερη φυσιογνωμία της τότε Ελλάδος. Με τα στρατηγικά του προσόντα και τη φιλοδοξία του, ανέδειξε την Ήπειρο σε σπουδαίο Ελληνικό κράτος.

Υπέταξε τη Μακεδονία, έκανε μεγάλες εκστρατείες στην Ιταλία, Σικελία και στην Πελοπόννησο (με χρησιμοποίηση στις μάχες ελεφάντων) όπου και το 272 π.χ. βρήκε το θάνατο στο Άργος από κεραμίδι που του πέταξε η μάνα ενός αντίπαλου στρατιώτη.

Μετά το Θάνατο του Πύρρου, υπήρξε μεγάλη ανωμαλία (αντιπαλότητες, επαναστάσεις). Στη διαμάχη Ρωμαίων - Μακεδόνων, η Ήπειρος ισοπεδώνεται (καταστρέφονται 70 πόλεις και 150.000 Ηπειρώτες οδηγούνται σκλάβοι στη Ρώμη). Τελικά κατέληξαν στην ανακήρυξη δημοκρατίας που επέζησε μέχρι το 167 π.χ.

2.1.3 Η Ήπειρος κατά την Ρωμαϊκή και Βυζαντινή εποχή

Η Ήπειρος περιήλθε στην ανατολική ρωμαϊκή αυτοκρατορία (Βυζάντιο), όταν διαιρέθηκε η αυτοκρατορία το 395 μ.Χ. Από το 396 μ.Χ. γίνονται στην Ήπειρο διαδοχικές εισβολές γερμανικών φυλών, Ούννων, Οστρογότθων, Βουλγάρων, Σλάβων (που εγκαθίστανται) και Σαρακηνών. Το 1059 γίνεται νέα εισβολή Σλάβων - Νορμανδών και επαναστάσεις.

Το 1204 Διαλύεται προσωρινά η Βυζαντινή Αυτοκρατορία (η Κωνσταντινούπολη στους Φράγκους). 1205 Ο Μιχαήλ Άγγελος ιδρύει το Δεσποτάτο της Ηπείρου με πρωτεύουσα την Άρτα και με υπηκόους Έλληνες, Σλάβους, Αλβανούς και άλλους.

Ακολουθεί υποταγή στους Βουλγάρους και το 1236 επανιδρύεται το Δεσποτάτο της Ηπείρου από τον Μιχαήλ Άγγελο τον Β', που επιζεί 100 χρόνια (1335 ξανά στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία η Ήπειρος). Από το 1349 - 1431 έχουμε την περίοδο των μεγάλων ανταγωνισμών μεταξύ Φράγκων, Βενετσιάνων, Αλβανών, Σέρβων, με κυριάρχηση των Τούρκων το 1431.

2.1.4 Η Ήπειρος κατά την Τουρκοκρατία

Το 1699 οι Βενετσιάνοι παραδίδουν την Πρέβεζα στους Τούρκους (την κατείχαν από το 1684). Μικροεπαναστάσεις, όπως του Θεόδ. Γρίβα, Πούλιου Δράκου, Μαλάμου, του Δεσπότη Διονυσίου Τρίκης που τον έγδαραν ζωντανό το 1612, δεν έφεραν σοβαρά αποτελέσματα. Το 1716 ο πόλεμος μεταξύ Τούρκων και Βενετσιάνων καταλήγει στην παράδοση της ακτής από Βουθρωτό μέχρι Βόνιτσα στους Τούρκους. Το 1732 αποτυγχάνει η επανάσταση των Σουλιωτών.

Το 1788 αναλαμβάνει ο Αλί πασάς στα Γιάννενα και φτιάχνει κράτος με ίσα δικαιώματα Χριστιανών - Μουσουλμάνων. Το 1797 οι Γάλλοι αντικαθιστούν τους Βενετσιάνους. Το 1803 καταλαμβάνεται το Σούλι και τα παράλια (πλην της Πάργας) από τους Τούρκους. (Την Πάργα αγοράζουν οι Τούρκοι από τους Άγγλους το 1817). Το 1820 στην επέκταση του κράτους του Αλί πασά αντιδρά η Πύλη και ο Μαχμούτ Β' εκστρατεύει κατά του Αλί. Οι Σουλιώτες επιστρέφουν ξανά στο Σούλι. Το 1822 θανατώνεται ο Αλί πασάς.

2.1.5 Η Ήπειρος κατά την Επανάσταση του '21

Δύο από τα τρία ιδρυτικά μέλη της Φιλικής εταιρείας που προετοίμασαν το έδαφος για την Επανάσταση ήταν από την Ήπειρο, ο Νικόλαος Σκουφάς και ο Αθανάσιος Τσακάλωφ (από Άρτα και Ιωάννινα αντίστοιχα). Όταν ξέσπασε η Επανάσταση του 1821 πολλές πόλεις και χωριά της περιοχής ύψωσαν την σημαία της επανάστασης και οι Ηπειρώτες συμμετείχαν ενεργά στις συγκρούσεις, εντός και εκτός Ηπείρου.

Ακολουθεί αναταραχή μέχρι το 1830 που ιδρύθηκε κράτος στη Νότιο Ελλάδα. Το 1854 - 1878 αποτυγχάνουν επαναστάσεις στην Ήπειρο γιατί οι Αλβανοί δεν θέλουν τους Έλληνες και βοηθούν τους Τούρκους.

Το 1881 τα σύνορα του ελεύθερου Ελληνικού κράτους ορίζονται στον Άραχθο ποταμό.

2.1.6 Η Ήπειρος τον 20ο αιώνα

Το 1912 - 1913 μετά από μεγάλες μάχες (Πέντε Πηγάδια, Πεστιά, Μανωλιάσσα, Αετοράχη, Μπιζάνι) απελευθερώνεται η Ήπειρος από τους Τούρκους. Το 1923 προσδιορίζονται τα σύνορα της Ελλάδας με την Αλβανία όπως είναι σήμερα.

Στις 28 Οκτωβρίου 1940 οι Ιταλοί επιτίθενται εναντίον της Ελλάδας με βάση την Αλβανία. Ακολουθεί νικηφόρα αντεπίθεση του Ελληνικού Στρατού, αλλά το 1941 οι Γερμανοί καταλαμβάνουν την Ελλάδα και δίνουν στους Ιταλούς τη διοίκηση της Ηπείρου.

Ακολουθούν αντίσταση, καταστροφές, συνθηκολόγηση των Ιταλών το 1943 και το 1944 φεύγουν οι Γερμανοί από την Ήπειρο. Νέες καταστροφές στην Ήπειρο από το 1946 - 1949 κατά τη διάρκεια τραγικού εμφυλίου πολέμου με ερήμωση της Ηπείρου και τελικά νίκη των στρατευμάτων της κυβερνήσεως της Ελλάδος.

Η Ήπειρος μεταπολεμικά υπήρξε από τις πιο παραμελημένες, οικονομικά, περιοχές της χώρας, με πολλούς Ηπειρώτες να φεύγουν για το εξωτερικό για μια καλύτερη τύχη.

Σήμερα η Ήπειρος είναι μια ολοζώντανη περιοχή της Ελλάδος παρά τα προβλήματα σε συγκοινωνία και επενδύσεις. Το Πανεπιστήμιο στα Γιάννενα, το λιμάνι της Ηγουμενίτσας με τη μεγάλη κίνηση προς και από την Ευρώπη, τα μοναδικά μνημεία (Μαντείο της Δωδώνης, Ιστορικό γεφύρι της Άρτας), οι όμορφες πόλεις και χωριά, οι

ακτές της και το παρθένο φυσικό της περιβάλλον, αποτελούν πόλο έλξης τόσο για τους Έλληνες όσο και για τους επισκέπτες από το εξωτερικό.

2.2 Γεωμορφολογία Ηπείρου

Η Ήπειρος συνορεύει Βόρεια με την Αλβανία, Νότια με τη Στερεά Ελλάδα, Ανατολικά με τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία και Δυτικά με το Ιόνιο Πέλαγος. Καταλαμβάνει έκταση 9.203 τ.χμ. που αντιστοιχεί στο 7% της συνολικής έκτασης της χώρας και ο πληθυσμός της ανέρχεται σε 336.856, σύμφωνα με την πλέον πρόσφατη απογραφή της ΕΣΥΕ (2011). Μεγαλύτερη πόλη και πρωτεύουσά της είναι τα Ιωάννινα.

Διοικητικά υπάγεται στην αποκεντρωμένη διοίκηση Ηπείρου - Κεντρικής Μακεδονίας και διαιρείται σε περιφερειακές ενότητες (νομούς) Άρτας, Ιωαννίνων, Πρέβεζας και Θεσπρωτίας. Η περιφερειακή ενότητα Ιωαννίνων καταλαμβάνει το 54% της συνολικής έκτασης του γεωγραφικού διαμερίσματος. Ακολουθεί η Άρτα με 18%, η Θεσπρωτία με 17% και, τέλος, η Πρέβεζα με 11%.

Η γεωμορφολογία της Ηπείρου χαρακτηρίζεται από το ορεινό ανάγλυφο και την αφθονία των επιφανειακών υδάτων. Οι ορεινές της εκτάσεις αντιπροσωπεύουν το 74,27% της συνολικής της έκτασης σε σχέση με το 42,30% της μέσης ελληνικής κάλυψης, ενώ οι πεδινές μόλις το 10,66% και οι ημιορεινές το 15,07%.

	ΟΡΕΙΝΕΣ	ΗΜΙΟΡΕΙΝΕΣ	ΠΕΔΙΝΕΣ
N. ΑΡΤΑΣ	65,63%	10,59%	23,78%
N. ΘΕΣΠΡΩΤΙΑΣ	66,50%	28,27%	5,23%
N. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ	85,28%	11,38%	3,34%
N. ΠΡΕΒΕΖΑΣ	46,50%	20,73%	32,77%
ΗΠΕΙΡΟΣ	74,27%	15,07%	10,66%
ΕΛΛΑΔΑ	42,30%	28,88%	28,82%

(Πηγή: ΠΕΠ, ΕΣΥΕ)

Από το σύνολο των δήμων και κοινοτήτων (566) που υπάρχουν στην Περιφέρεια Ηπείρου, το 66,6% ανήκει σε ορεινές περιοχές (377), ενώ το 33,4% του πληθυσμού κατοικεί σε ορεινές περιοχές. Οι πεδινές εκτάσεις εντοπίζονται στις περιφερειακές

ενότητες Άρτας και Πρέβεζας, όπως και στις κοιλάδες των ποταμών Αχέροντα και Καλαμά.

Τα ψηλότερα βουνά είναι ο Σμόλικας με υψόμετρο 2.637 μέτρα (το δεύτερο ψηλότερο βουνό της Ελλάδας και από τους μεγαλύτερους ορεινούς όγκους της Πίνδου), ο Γράμμος, η Τύμφη, η Κακαρδίτσα, τα Αθαμανικά όρη (Τζουμέρκα), το όρος Λάκμος (ή Περιστέρι) και το όρος Δούσκο (ή Νεμέρτσικα).

Οι κυριότεροι ποταμοί που διασχίζουν την Ήπειρο είναι οι: Αχέροντας, Άραχθος, Καλαμάς και Λούρος, που καταλήγουν στο Ιόνιο Πέλαγος, ο Αχελώος που διασχίζει και τη ΣτερεάΕλλάδα, καθώς και ο Αώος που μέσω Αλβανίας εκβάλλει στην Αδριατική. Η σημαντικότερη λίμνη είναι η Παμβώτιδα ή λίμνη των Ιωαννίνων καθώς και η τεχνητή λίμνη Λούρου.

Υπάρχουν τέσσερις (4) βασικές ζώνες στην Περιφέρεια:

1. η παράκτια ζώνη των νομών Πρεβέζης και Θεσπρωτίας, η οποία χαρακτηρίζεται από την τουριστική ανάπτυξη, τις θαλάσσιες μεταφορές και την αλιεία, και συγκεντρώνει σημαντικές αναπτυξιακές δυνατότητες,
2. η ζώνη των ορεινών όγκων που εκτείνεται κατά μήκος του ανατολικού ορίου της Περιφέρειας στους νομούς Ιωαννίνων (Ζαγόρι, Μέτσοβο, Κόνιτσα, βόρεια Τζουμέρκα) και Άρτης (κεντρικά και νότια Τζουμέρκα) και παρουσιάζει δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης, βάσει των συγκριτικών πλεονεκτημάτων που διαθέτει (παραδοσιακοί οικισμοί, ιστορική – πολιτιστική κληρονομιά, περιοχές φυσικού κάλλους),
3. η ζώνη γεωργικής γης με δυνατότητα υψηλής απόδοσης, η οποία περιλαμβάνει το νοτιοδυτικό τμήμα της Περιφέρειας (τμήματα των νομών Πρέβεζας και Άρτας) και στην οποία συγκεντρώνεται το μεγαλύτερο μέρος των αρδευτικών έργων και
4. η ευρύτερη ζώνη των ορεινών και ημιορεινών περιοχών. Η τελευταία αυτή ζώνη, που είναι και η πλέον εκτεταμένη, παρουσιάζει περιορισμένες αναπτυξιακές δυνατότητες, λόγω της ορεινότητας του εδάφους και της γεωγραφικής απομόνωσης. Οι μόνες πεδινές εκτάσεις είναι των νομών Άρτης και Πρεβέζης, καθώς και οι κοιλάδες των ποταμών Αχέροντα και Θύαμη.

2.3 Κλίμα και Γεωτεκτονικές ζώνες Ηπείρου

Το κλίμα των ορεινών περιοχών της Ηπείρου χαρακτηρίζεται από δριμείς χειμώνες με πολλές χιονοπτώσεις και βροχοπτώσεις. Η μέση ετήσια θερμοκρασία κυμαίνεται από 9°C μέχρι 18,2°C με ψυχρότερο μήνα τον Ιανουάριο (με ελάχιστες εξαιρέσεις όπου ψυχρότερος εμφανίζεται ο Δεκέμβριος ή ο Φεβρουάριος), με μέσες τιμές από 1°C στα υψόμετρα 1.200-1.300 μ., μέχρι 9,5°C στις χαμηλές παραθαλάσσιες περιοχές, και θερμότερο τον Ιούλιο ή τον Αύγουστο, με μέσες τιμές από 20°C στα ορεινά μέχρι 26,5°C στην πεδιάδα της Άρτας.

Το μέσο ετήσιο ύψος βροχής κυμαίνεται από 886,8 χιλιοστά στα παράλια έως 2.562 χιλιοστά στα ορεινά. Οι περισσότερες βροχοπτώσεις παρουσιάζονται το χειμώνα, με 40-41% των συνολικών κατακρημνισμάτων, και ακολουθούν το φθινόπωρο με 27-34%, η άνοιξη με 20-23% και, τέλος, το καλοκαίρι με 4-9%.

2.3.1 Γεωτεκτονικές ζώνες

Γεωτεκτονικά, η περιοχή χωρίζεται σε τέσσερις ζώνες (Ιονίου, Γαβρόβου - Τρίπολης, Πίνδου και Οφιόλιθων). Τα πετρώματα που κυριαρχούν είναι οι ασβεστόλιθοι και οι σερπεντίνες, ο φλύσχης, ο σχιστόλιθος, οι δολομίτες και τα μάρμαρα (WWFΕλλάς, 2012).

Όπου επικρατούν οι αδιαπέραστοι από το νερό σερπεντίνες και ο φλύσχης (π.χ. στο Σμόλικα), σχηματίζονται πολλά ρυάκια, λίμνες και μικροί βάλτοι. Οι ασβεστόλιθοι και δολομίτες που επικρατούν κυρίως στην Τύμφη έχουν διαχρονικά κομματιαστεί και διαβρωθεί σε μεγάλο βαθμό, σχηματίζοντας το σημερινό τοπίο της ευρύτερης περιοχής το οποίο χαρακτηρίζεται από φαράγγια και ψηλά βράχια.

2.4 Στοιχεία Φυσικού Περιβάλλοντος

Το 2012 εκδόθηκε από την WWFΕλλάς μια συγκεντρωτική και λεπτομερής έκθεση των στοιχείων Φυσικού Περιβάλλοντος της Ηπείρου και η οποία σε μεγάλο βαθμό παρατίθεται παρακάτω.

Η ποικιλία και η εναλλαγή των χερσαίων, θαλάσσιων και υδάτινων φυσικών οικοσυστημάτων που συνθέτουν την εικόνα της Ηπείρου είναι ιδιαίτερης σημασίας,

καθώς περιλαμβάνει μεγάλο τμήμα του φάσματος τύπων βλάστησης και οικότοπων που απαντάται συνολικά στην Ελλάδα.

2.4.1 Πανίδα της Ηπείρου

Τα αμιγή και μεικτά δάση φυλλοβόλων και κωνοφόρων της ορεινής και ημιορεινής ζώνης της Πίνδου αποτελούν βασικό ενδιαίτημα της καφέ αρκούδας (κινδυνεύουν), ενώ γενικότερα στην Ήπειρο συναντάμε τα περισσότερα μεγάλα θηλαστικά της Ελλάδας όπως ο λύκος (τρωτό) και το αγριόγιδο.

Στην Ήπειρο φωλιάζει ακόμη ο ασπροπάρης (κρισίμως κινδυνεύουν) και τοπικά το όρνιο (κρισίμως κινδυνεύουν στην ηπειρωτική Ελλάδα) και άλλα αρπακτικά όπως ο χρυσαετός, ο κραυγαετός, ο γερακαετός και το χρυσογέρακα (κινδυνεύοντα), καθώς και μαυροπελαργοί (κινδυνεύουν). Τα εκτεταμένα και ώριμα δάση της Ηπείρου φιλοξενούν πλούτο δασόβιων πτηνών, όπως για παράδειγμα τέσσερα είδη δρυοκολαπτών.

Το πλούσιο υδατικό δίκτυο της Ηπείρου συντηρεί μια ενδιαφέρουσα ιχθυοπανίδα με ενδημικά είδη όπως η ηπειρωτική τσίμα στη λίμνη Παμβώτιδα (κρισίμως κινδυνεύουν), ο αχερωνογοβιός στον κάτω ρου του Αχέροντα (τρωτό), η πέστροφα του Λούρου (κινδυνεύουν) και η λουροβελονίτσα (τρωτό) στον Λούρο, η αραχθοβελονίτσα, ενδημική του συστήματος του Αράχθου (κινδυνεύουν), και το γκαβόχελο (κρισίμως κινδυνεύουν).

Η πανίδα των αρθρόποδων της Ηπείρου είναι επίσης σημαντική με πολυάριθμα είδη, ανάμεσά τους το κρισίμως κινδυνεύον ενδημικό ορθόπτερο *Chorthippus lacustris*, καθώς και η ενδημική πεταλούδα *Pseudochazara amymone* (κινδυνεύουν).

Τέλος, η περιοχή των Μαστοροχωριών με πάνω από 120 είδη πεταλούδων -μεταξύ των οποίων και πολλά απειλούμενα- έχει προταθεί να ενταχθεί στο δίκτυο των Σημαντικών Περιοχών για τις Πεταλούδες.

2.4.2 Χλωρίδα της Β. Πίνδου

Από μεμονωμένες μελέτες για συγκεκριμένα είδη ή περιοχές υπολογίζεται ότι σε επίπεδο χλωρίδας απαντώνται περισσότερα από 2.000 είδη και υποείδη.

Από τα βόρεια προς τα νότια, εντοπίζοντας τα χαρακτηριστικότερα οικοσυστήματα της Ηπείρου, ξεχωρίζει ο Γράμμος, ο οποίος αποτελεί ένα από τα παραγωγικότερα

αλλά και πιο αδιατάραχτα δασικά συμπλέγματα της Ελλάδας. Στα χαμηλά υψόμετρα του Γράμμου φυτρώνουν κυρίως δρύες, γάβροι, φράξοι, οξιές και μαύρα πεύκα. Σε μεγαλύτερο υψόμετρο φύονται η μαύρη και λευκόδερμη πεύκη, ενώ πάνω από τα 1.800 μ. απλώνονται τα πιο εκτεταμένα αλπικά λιβάδια της χώρας.

Παρότι η χλωρίδα του Γράμμου δεν έχει μελετηθεί εκτενώς, μέχρι σήμερα έχουν αναγνωριστεί περισσότερα από 500 είδη φυτών, εκ των οποίων τα 22 είναι ενδημικά και μερικά πολύ σπάνια.

Το απομονωμένο όρος Σμόλικας φιλοξενεί πολλά και ποικίλα δάση, όπως δρυοδάση στα χαμηλά υψόμετρα, δάση μαύρης πεύκης και υβριδογενούς ελάτης σε μεγαλύτερα υψόμετρα, ενώ πάνω από τα 1.600 μ. περίπου επικρατεί το ρόμπολο, το οποίο διαδέχεται η υπαλπική βλάστηση.

Τα βουνά της Β. Πίνδου Σμόλικας, Γράμμος, Πυροστιά, Ζυγός κ.λπ. αποτελούν το σημαντικότερο κέντρο ενδημισμού στα Βαλκάνια, όσον αφορά στην ιδιαίτερη χλωρίδα που συναντάμε στα σερπεντινικά εδάφη, τόσο λόγω του υψηλού αριθμού ενδημικών (32-42) αλλά και από εξελικτικής σκοπιάς, καθώς πολλά από αυτά τα ενδημικά είδη ανήκουν σε υπολειμματικές ή απομονωμένες ομάδες.

Τέτοια είδη είναι το κεράστιο *Cerastium smolikanum*, η *Aubrieta glabrescens*, η πικραλίδα *Crepis merxmulleri* (τρωτό), η καμπανούλα *Campanula hawkinsiana*, το *Leptoplax marginata*, τα είδη του γένους *Borrmuelleria*, η βιόλα *Viola dukadjinica*, σιληνές όπως οι *Silene pindicola*, *S. haussknechtii*, *S. schwarzenbergeri*, το αγριοράδι *Taraxacum pindicum* κ.λπ. Η Β. Πίνδος είναι ένα αρχαίο αλλά ενεργό κέντρο ειδογένεσης όσον αφορά στη σερπεντινική χλωρίδα.

2.4.3 Εθνικός Δρυμός Βίκου - Αώου

Νοτιότερα στην Ήπειρο υψώνεται η Τύμφη, αποτελούμενη από πολλές κορυφές και δύο σημαντικά φαράγγια, του Βίκου και του Αώου, γύρω από τα οποία έχει οριοθετηθεί ο Εθνικός Δρυμός Βίκου - Αώου.

Η πλούσια και σπάνια χλωρίδα του Εθνικού Δρυμού περιλαμβάνει περισσότερα από 1.200 είδη, καθώς και όλους τους τύπους βλάστησης, από τα παρόχθια δάση και τη χασμοφυτική βλάστηση στα βράχια των φαραγγίων, μέχρι τα δάση μεγάλων υψομέτρων και τα αλπικά λιβάδια.

Πολλά τοπικά ενδημικά είδη (π.χ. η κενταύρια *Centaurea pawlowski* και η σιληνή *Silene intonsa*), αλλά και ενδημικά της Ελλάδας (π.χ. το λιθόσπερμο *Lithospermum goulandrionum*, η μινουάρτια *Minuartia pseudosaxifraga*) συγκεντρώνονται στις κορυφές της Τύμφης και στα δύο φαράγγια.

Στον Εθνικό Δρυμό της Πίνδου έχουν καταγραφεί 415 είδη φυτών. Ανάμεσά τους τοπικά ενδημικά όπως η κενταύρια των ορέων των Βλάχων *Centaurea vlachorum* (τρωτό), ενδημικά της κεντρικής και βορειοδυτικής Ελλάδας (π.χ. η σολδανέλλα *Soldanella pindicola*, η φριτιλάρια *Fritillaria epirotica*, είδος τρωτό), ευρύτερα ενδημικά όπως η λαδανιά η αλβανική (*Cistus albanicus*) και η βιόλα η αλβανική (*Viola albanica*), καθώς και ενδημικά των Βαλκανίων (π.χ. η μινουάρτια *Minuartia baldacii*, το αγριοκρέμμυδο *Allium brevibradum*).

2.4.4 Υγρότοποι του Αμβρακικού κόλπου

Οι υγρότοποι του Αμβρακικού κόλπου αποτελούνται από το διπλό δέλτα των ποταμών Λούρου και Άραχθου, υφάλμυρες λιμνοθάλασσες (Τσουκαλιό, Ροδιά και Λογαρού), αμμώδεις λουρονησίδες, υγρά λιβάδια και εκτεταμένους αλμυρόβαλτους.

Βόρεια της Ροδιάς εξαπλώνεται ο μεγαλύτερος καλαμιώνας της Ελλάδας, ενώ κατά μήκος των δυο ποταμών συναντάμε επίσης κάποια από τα πλέον εκτεταμένα παρόχθια δάση της χώρας.

Ο Αμβρακικός αποτελεί τη σημαντικότερη ή και τη μόνη περιοχή όπου εξακολουθούν να φωλιάζουν χαλκόκοτες (κρισίμως κινδυνεύον), ήταυροι (κινδυνεύον), βαλτόπαπιες, αργυροπελεκάνοι, κρυπτοτσικνιάδες, χουλιαρομύτες, χειμωνογλάρονα κ.ά. (τρωτά είδη).

Κάθε χειμώνα ο Αμβρακικός συγκεντρώνει χιλιάδες πάπιες και φαλαρίδες, σπάνια είδη όπως καλημάνες και λεπτόραμφους γλάρους, καθώς και σημαντικούς πληθυσμούς ορισμένων ευρωπαϊκών αρπακτικών ειδών.

2.4.5 Θεσμοθετημένες προστατευόμενες περιοχές

Οι θεσμοθετημένες προστατευόμενες περιοχές περιλαμβάνουν:

- ✓ 2 Εθνικούς Δρυμούς (Πίνδου και Βίκου - Αώου)
- ✓ 3 Εθνικά Πάρκα (Βόρειας Πίνδου, Υγροτόπων Αμβρακικού κόλπου και Τζουμέρκων, Περιστερίου και χαράδρας Αράχθου, μικρό τμήμα του οποίου ανήκει στο γεωγραφικό διαμέρισμα Θεσσαλίας)
- ✓ 1 Περιοχή Οικοανάπτυξης (Λίμνης Παμβώτιδας)
- ✓ 1 Υγρότοπο διεθνούς σημασίας (Ramsar) (Κόλπος Αμβρακικού)
- ✓ 28 περιοχές οι οποίες περιλαμβάνονται στο ευρωπαϊκό οικολογικό δίκτυο Natura 2000 (Οδηγίες 92/43/ΕΟΚ και 79/409/ΕΟΚ)
- ✓ 2 Αισθητικά δάση (περιαστικό δάσος Ιωαννίνων και παραλιακό δάσος Νικοπόλεως - Μύτικα Πρέβεζας) και 2 Διατηρητέα μνημεία της Φύσης (ο Πλάτανος της Άρτας και ο Πλάτανος στην Ελαία Θεσπρωτίας).
- ✓ 2 Ειδικά Προστατευόμενες Περιοχές σύμφωνα με το Πρωτόκολλο 4 της Σύμβασης της Βαρκελώνης (Αισθητικό δάσος Νικοπόλεως - Μύτικα Πρέβεζας και Αμβρακικός Κόλπος)
- ✓ Τοπία ιδιαιτέρου φυσικού κάλλους, τα οποία συγκεντρώνονται κυρίως στην παράκτια περιοχή που εκτείνεται από τις εκβολές του Αχέροντα ως τη Σαγιάδα και στον κεντρικό ορεινό όγκο κ.λπ.
- ✓ 34 Καταφύγια Άγριας Ζωής

Αποτέλεσμα όλων των προαναφερθέντων είναι ότι η Ήπειρος αποτελεί ένα πλούσιο φυσικό περιβάλλον, με άφθονα δάση, μοναδική χλωρίδα και πανίδα και σπάνια φυσική ομορφιά. Διαθέτει εθνικούς δρυμούς και υδροβιότοπους ενώ το υπέδαφος είναι πλούσιο σε μη μεταλλικά ορυκτά. Έχει εκτεταμένα παράλια και στους τρεις νομούς που βρέχονται από τη θάλασσα του Ιονίου Πελάγους και του Αμβρακικού κόλπου.

Είναι μια περιοχή πολλά υποσχόμενη και η οποία έχει μεγάλες δυνατότητες ανάπτυξης ειδικά στο τομέα του Αγροτουρισμού και γενικότερα του εναλλακτικού τουρισμού. Η προστασία του περιβάλλοντος θα πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα και μέσα από τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης, να υπάρξει η δυνατότητα να "απολαύσουν" αυτές τις μοναδικές φυσικές ομορφιές πολλές γενεές ακόμη.

3. Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

Σύμφωνα με τον Σταθόπουλο (2006), ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη που πραγματοποίησε ο Σύνδεσμος Βιομηχανιών Βορείου Ελλάδος από όπου προκύπτει ότι η Ήπειρος, δεν πρέπει να ακολουθήσει τον δρόμο του μαζικού τουρισμού. Ανάμεσα στα σημαντικότερα επιχειρήματα συγκαταλέγονται και τα παρακάτω:

- Η τουριστική ανάπτυξη στην Περιφέρεια Ηπείρου δεν γνωρίζει ρυθμούς και μεγέθη ανάλογα με εκείνα που γνώρισαν ή γνωρίζουν άλλες περιοχές, στις οποίες δεν υπήρξε οργανωμένη τουριστική πολιτική.
- Η αύξηση των καταλυμάτων αυτοεξυπηρέτησης που απευθύνονται σε τουρίστες χαμηλότερου εισοδηματικού επιπέδου – περιορίζουν τις θετικές επιπτώσεις στην απασχόληση και τα εισοδήματα.
- Η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού διέρχεται τη φάση της ωρίμανσης του, δηλαδή την περίοδο όπου η προσφορά έχει αυξηθεί, υπάρχει υψηλός ανταγωνισμός και από χώρες χαμηλού κόστους, ενώ η ζήτηση στρέφεται προς νέα εξειδικευμένα προϊόντα και υπηρεσίες. Συνεπώς είναι σκόπιμο η Περιφέρεια Ηπείρου να στραφεί στην ανάπτυξη αυτού του είδους τουρισμού;
- Η ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού έχει αποδειχθεί ότι οδηγεί αναπόφευκτα σε υψηλό βαθμό εξειδίκευσης με τους κινδύνους που αυτή συνεπάγεται. Η ανάπτυξη και άλλων δραστηριοτήτων, που όμως θα καλύπτουν τη ζήτηση που δημιουργεί ο τουρισμός, είναι δυνατή όταν αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των τουριστών. Όμως η εξάρτηση όλων των δραστηριοτήτων από τον τουρισμό καθιστά την τοπική οικονομία περισσότερο ευάλωτη.
- Η εποχικότητα του τουρισμού δημιουργεί έντονα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, αναδεικνύοντας την περιορισμένη συμβολή του τουρισμού στην ανάπτυξη γενικότερα.
- Οι νέες θέσεις απασχόλησης που δημιουργούνται στην πλειοψηφία τους δεν προσθέτουν στο ανθρώπινο δυναμικό νέες δεξιότητες, οι οποίες μπορεί να αξιοποιηθούν και σε άλλες θέσεις εργασίας.

- Η υποβάθμιση του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος από την ανάπτυξη του μαζικού τουρισμού υπονομεύει το μέλλον διάφορων Περιφερειών (μεταξύ των οποίων και η Ήπειρος) για κάποια πρόσκαιρα και αμφίβολα οφέλη. Επισημαίνεται ότι η υποβάθμιση αυτή είναι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων μη αντιστρέψιμη.

Τις δύο τελευταίες δεκαετίες, ο εναλλακτικός τουρισμός καθώς και ο αγροτουρισμός έκαναν την εμφάνισή τους στην Ήπειρο. Όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, η Ήπειρος είναι μια περιοχή “παρθένα” με ιδιαίτερο φυσικό κάλλος η οποία μπορεί να προσφέρει μοναδικές στιγμές στους επισκέπτες της και ιδιαίτερα σε αυτούς που προτιμούν να τις ζήσουν μέσω του αγροτουρισμού ή και γενικότερα μέσω του εναλλακτικού τουρισμού.

Στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει μια αναφορά στις κύριες μορφές αγροτουρισμού που δραστηριοποιούνται στην Ήπειρο καθώς επίσης και μια προσπάθεια να προσδιοριστεί ποια είναι η οικονομική τους συμβολή στην περιοχή.

3.1 Περιοχές και Κύριες μορφές Αγροτουρισμού στην Ήπειρο

Η κύρια μορφή αγροτουρισμού στην Ήπειρο είναι εκείνη που αφορά στη δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων με παραδοσιακό χαρακτήρα, σε εξωαστικούς μικροσυννοικισμούς, όχι απαραίτητα αγροτικούς και παρέχουν μόνο διαμονή και πρωινό.

Στις περισσότερες από τις περιοχές της Ηπείρου όπου ο επισκέπτης μπορεί να απολαύσει τις εμπειρίες του αγροτουρισμού, υπάρχει η δυνατότητα για ειδικές δραστηριότητες όπως: κανόε-καγιάκ και ράφτινγκ στους ποταμούς Αώο, Βοϊδομάτη, Άραχθο και Αχέροντα, παραπέντε στην πεδιάδα του Αώου, αναρρίχηση σε φυσικές και τεχνητές πίστες στην Κόνιτσα και στο Ζάλογγο (Μνημείο Ζαλόγγου), εκδρομές με ποδήλατα βουνού στην Πίνδο, έφιππες διαδρομές, περιηγητικό και οικολογικό τουρισμό με συγκεκριμένες διαδρομές και οδηγούς φυσικού τουρισμού, κ.ά.

Παράλληλα, μία μορφή αγροτουριστικών επιχειρήσεων που αναπτύσσεται και είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος στη χώρα μας, είναι οι γυναικείοι αγροτουριστικοί

συνεταιρισμοί, οι οποίοι δεν παρέχουν διαμονή αλλά δραστηριοποιούνται στην παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων και εδεσμάτων.

Στη συνέχεια αναφέρονται κάποιες γενικές πληροφορίες για κάθε νομόξεχωριστά καθώς και ποιες περιοχές προσφέρονται για αγροτουρισμό και τι μπορεί ο επισκέπτης να κάνει στην περιοχή.

Νομός Άρτας

Η Π.Ε Άρτας καταλαμβάνει το νοτιοανατολικό τμήμα της Ηπείρου. Έχει έκταση 1.662 τ.χλμ. και πληθυσμό 67.877 κατοίκους.

Συνορεύει στα βόρεια με τις περιφερειακές ενότητες Ιωαννίνων και Τρικάλων, ανατολικά με τις περιφερειακές ενότητες Τρικάλων, Καρδίτσας και Αιτωλοακαρνανίας, δυτικά με τις περιφερειακές ενότητες Πρεβέζης και Ιωαννίνων, νότια με την περιφερειακή ενότητα Αιτωλοακαρνανίας ενώ βρέχεται και από τον Αμβρακικό Κόλπο.

Νομός Ιωαννίνων

Ο νομός Ιωαννίνων είναι ένας από τους μεγαλύτερους σε έκταση νομούς της Ελλάδας και καταλαμβάνει τη μισή περίπου έκταση του γεωγραφικού διαμερίσματος της Ηπείρου, που βρίσκεται στην βορειοδυτική πλευρά της χώρας.

Έχει έκταση 4.990 τ.χλμ. και πληθυσμό 170.239 κατοίκους. Πρωτεύουσα του νομού είναι η πόλη των Ιωαννίνων. Ανατολικά συνορεύει με τους νομούς Κοζάνης και Τρικάλων, βόρεια με την Αλβανία, δυτικά με το νομό Θεσπρωτίας και νότια με τους νομούς Άρτης και Πρεβέζης.

Νομός Θεσπρωτίας

Ο νομός Θεσπρωτίας είναι ο βορειοδυτικότερος της ηπειρωτικής χώρας. Ανήκει στους ακριτικούς νομούς της χώρας και πρωτεύουσα του είναι η Ηγουμενίτσα. Έχει έκταση 1.515 τ.χλμ. και πληθυσμό 46.091 κατοίκους.

Συνορεύει βόρεια με την Αλβανία, ανατολικά με το Νομό Ιωαννίνων, νότια με το νομό Πρεβέζης και δυτικά βρέχεται από το Ιόνιο Πέλαγος

Νομός Πρέβεζας

Βρίσκεται στη νοτιοδυτική άκρη της Ηπείρου. Συνορεύει προς βορρά με τους νομούς Θεσπρωτίας και Ιωαννίνων, ανατολικά με το νομό Άρτας και δυτικά βρέχεται από τον Αμβρακικό κόλπο και το Ιόνιο Πέλαγος. Ο πληθυσμός του φτάνει τους 57.491 κατοίκους (απογραφή 2011) και έχει πρωτεύουσα την Πρέβεζα. Η θέση του νομού, η μορφολογία και το κλίμα του ήταν από τα βασικά πλεονεκτήματα που τον έφεραν στην επιφάνεια. Βασικές ασχολίες των κατοίκων είναι η γεωργία, η κτηνοτροφία η αλιεία και ο θαλάσσιος τουρισμός.

3.1.1 Περιοχή Αθαμανικά Όρη - Τζουμέρκα

Τα Αθαμανικά Όρη ή αλλιώς Τζουμέρκα, είναι ένας μεγάλος ορεινός όγκος της Κεντρικής Πίνδου με ποικιλόμορφο τοπίο, πλούσια βλάστηση στα χαμηλά και όμορφα αλπικά οροπέδια. Η παραδοσιακή ονομασία «Τζουμέρκα» σημαίνει «ελλέβορος» στα σλάβικα, ενώ μια άλλη ερμηνεία υποστηρίζει ότι είναι βλάχικης προελεύσεως καθώς «τζουμ» στα βλάχικα σημαίνει απότομη κορυφή. Η επίσημη ονομασία «Αθαμανικά» κατάγεται από το αρχαίο φύλο των Αθαμανών που άκμασαν στη περιοχή τον 3ο αιώνα π.Χ.

Πηγή: <http://romiazirou.blogspot.gr/2014/10/tripsforall-video.html>

Τα Αθαμανικά Όρη είναι μια μακρόστενη οροσειρά που εκτείνεται από βορά προς νότο σε ένα μήκος 30 χλμ. και οριοθετεί τρεις νομούς: Ιωαννίνων, Άρτας και Τρικάλων, χωρίζοντας σαν τείχος την Ήπειρο με την Θεσσαλία. Η οροσειρά χωρίζεται σε δύο κύρια τμήματα από το Μελισσουργιώτικο ποτάμι, την Κακαρδίτσα στα βόρεια που βρίσκεται στα όρια των νομών Ιωαννίνων και Τρικάλων και στα κυρίως Τζουμέρκα στα νότια που το μεγαλύτερο τμήμα τους ανήκει στον νομό Άρτας. Ψηλότερη κορυφή του βόρειου τμήματος είναι η Κακαρδίτσα (2.429 μ.) ενώ του νότιου τμήματος είναι το Καταφίδι (2.393 μ.).

Καταφίδι: (Πηγή http://athamas-tzoumerka.blogspot.gr/2012_07_01_archive.html)

Τα Τζουμέρκα συνδέουν τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία με την Ήπειρο και έχουν ως δυτικό τους σύνορο τον Άραχθο, που στο παρελθόν αποτελούσε φυσικό όριο μεταξύ ελεύθερης Ελλάδας και οθωμανικού κράτους.

Τα 47 γραφικά χωριά και οι παραδοσιακοί οικισμοί τους –πολλά από τα οποία βρίσκονται σε υψόμετρο άνω των 2000 μέτρων- έχουν κοινό πολιτιστικό και ιστορικό παρελθόν. Χτίστηκαν μεταξύ 14ου και 15ου αιώνα, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην νεότερη ελληνική ιστορία, καθώς συνέβαλαν ενεργά, τόσο στον επαναστατικό αγώνα του 1821, όσο και στην αντίσταση κατά των Γερμανών κατακτητών.

Σημαντικότερα χωριά είναι οι Καλαρρύτες, οι Μελισσουργοί, το Συρράκο, η Πράμαντα, η Άγναντα, η Ροδαυγή, η Αθαμανία, το Βουργαρέλι, η Κυψέλη και δεκάδες ακόμη παραδοσιακοί οικισμοί, περιτριγυρισμένοι από χαράδρες, φαράγγια και επιβλητικά βουνά. Η Πράμαντα είναι το μεγαλύτερο από τα χωριά της περιοχής και εκεί όπου υπάρχει η σημαντικότερη τουριστική ανάπτυξη.

Μελισσουργοί: (Πηγή <http://www.melissourgoi.gr/>)

Στα Τζουμέρκα υπάρχουν πολλά πέτρινα παραδοσιακά γεφύρια ιδιαίτερης καλλιτεχνικής και αισθητικής αξίας, τα περισσότερα από τα οποία διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση, με το περίφημο γεφύρι της Πλάκας, να αποτελεί το μεγαλύτερο μονότοξο γεφύρι των Βαλκανίων. Κατασκευάστηκε το 1866 και γεφυρώνει τον Άραχθο ποταμό και βρίσκεται στα όρια Άρτας - Ιωαννίνων του συνοικισμού Πλάκας-Ραφταναίων, φτάνοντας τα 40 μέτρα μήκος και 18 με 20 μέτρα ύψος.

Γέφυρα Πλάκας: (Πηγή <http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=113458>)

Τα Τζουμερκοχώρια δεν είναι από τις περιοχές που έχει αλλοιώσει ο υπέρμετρος τουρισμός. Σε όλα σχεδόν τα χωριά δραστηριοποιούνται οργανωμένοι ξενώνες και ενοικιαζόμενα δωμάτια, αλλά και εστιατόρια και γραφικές ταβέρνες με παραδοσιακές ηπειρώτικες γεύσεις.

Στην περιοχή της γέφυρας της Πλάκας υπάρχουν οργανωμένες μονάδες εναλλακτικού τουρισμού οι οποίες προσφέρουν πλήθος υπαίθριων δραστηριοτήτων αλλά και υπηρεσίες πληροφόρησης για αυτούς που αναζητούν πιο επικίνδυνες δραστηριότητες.

Rafting στον Άραχθο (Πηγή <http://magazine.dynamicsports.gr/extra/content/content.php?content.34>)

Γενικότερα τα Τζουμέρκα προσφέρουν τη δυνατότητα για περιπετειώδη αθλήματα τόσο σε επίπεδο αρχαρίων όσο και σε επίπεδο πολύ έμπειρων αθλητών. Τέτοιες δραστηριότητες είναι:

- Ιππασία σε μονοπάτια κοντά αλλά και μέσα από το ποτάμι
- Αλεξίπτωτο πλαγιάς στο λόφο Γριμπόβου
- Rafting, Monoraft, kayak και canoe – kayak στο ποταμό Άραχθο με τη δυνατότητα επιλογής από 4 πανέμορφες διαδρομές
- MountainBike σε δύο διαδρομές μήκους 8 χλμ. ή 15 χλμ.
- Tzoumerka Bike Marathon. Κάθε Σεπτέμβριο οργανώνεται αγώνας ορεινού ποδηλάτου στον γύρο των Τζουμέρκων, συνολικού μήκους 85 χλμ.
- Διασχίσεις με 4X4 σε 4 εντυπωσιακές διαδρομές
- Αναρρίχηση βράχου στο αναρριχητικό πεδίο Καταρράκτη
- Ορειβασία
- Χειμερινή αναρρίχηση πάγου στις βόρειες πλαγιές της κορυφής Στρογκούλα
- Τοξοβολία

- Ραπέλ
- Εναέρια περάσματα
- Πεζοπορία
- Κολύμπι στα παγωμένα νερά του ποταμού
- Παρατήρηση της γλωρίδας και της πανίδας

4 x 4 στα Τζουμέρκα (Πηγή www.xenion.gr/tzoumerka-accommodation-rooms-profile-activities.php)

Εντυπωσιακά αξιοθέατα:

- Η κόκκινη εκκλησιά έξω από το χωριό Βουργαρέλι
- Το λαογραφικό μουσείο του Παντελή Καράλη στην Κυψέλη
- Το σπήλαιο Ανεμότρυπα λίγο έξω από την Πράμαντα
- Η Μονή Κηπίνας στο δρόμο για τους Καλαρρύτες.

Μονή Κηπίνας (Πηγή http://www.diafragma.gr/album/show_photo/344?album=tzoumerka)

Τέλος ένα από τα ελάχιστα επισκέψιμα αγροκτήματα είναι αυτό του Τρύφωνα Παπαϊωάννου. Το συγκεκριμένο αγρόκτημα βρίσκεται στο χωριό Κυψέλη στα Τζουμέρκα Άρτας.

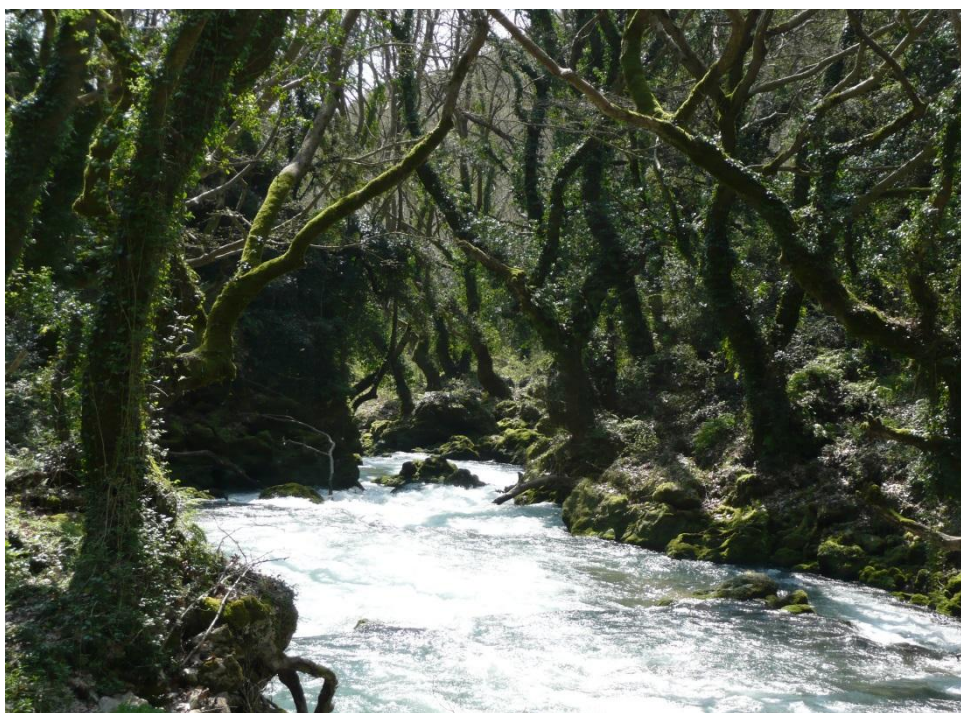
Η αγάπη προς την Μητέρα Γη και η πρόθεση να προσφέρουν μια ζωντανή τροφή που πραγματικά θρέφει τον άνθρωπο αποτέλεσαν τα βασικά κίνητρα των δύο οικογενειών Χατζηϊωάννου και Παπαϊωάννου για να ξεκινήσουν τις βιολογικές καλλιέργειες μύρτιλλων σε μια εξαιρετικά όμορφη και αρμονική τοποθεσία.

3.1.2 Περιοχή Ποταμού Αχέροντα

Ο Αχέροντας έχει χαρακτηριστεί περιοχή ιδιαίτερου κάλλους. Τα Στενά, οι εκβολές του ποταμού αλλά και η ευρύτερη περιοχή ανήκουν στο Ευρωπαϊκό Δίκτυο Προστατευόμενων περιοχών Φύση 2000 (Natura 2000). Οι πηγές του ποταμού, το φαράγγι, ο μύθος και η ιστορία και η άγρια ομορφιά της φύσης, συνθέτουν ένα εντυπωσιακό και μοναδικό τοπίο.

Ο Αχέροντας κουβαλάει στα νερά του πλήθος μυθολογικών αναφορών και για αυτό το λόγο είναι γνωστός και ως ποταμός της λύπης ή ως προθάλαμος του Κάτω Κόσμου ή ως τελευταία διαδρομή των ανθρώπινων ψυχών... Τραγική περίπτωση η απέλπιδα προσπάθεια του Ορφέα να διεκδικήσει από τους υποχθόνιους θεούς του σκότους την αγαπημένη σύζυγό του Ευρυδίκη και να την οδηγήσει ξανά στη γη του φωτός.

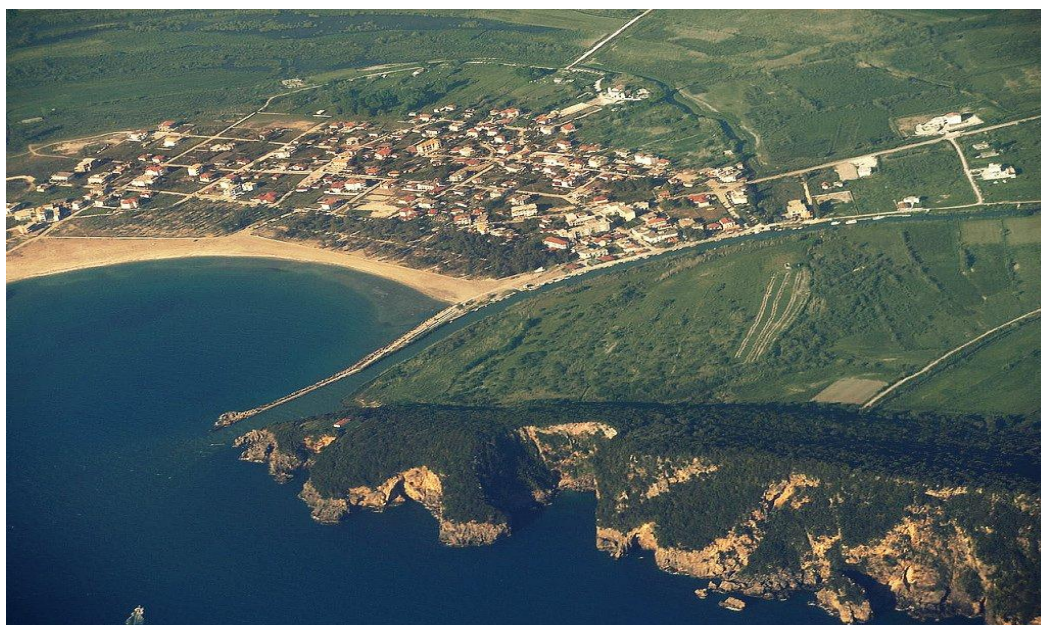
Ο ποταμός Αχέροντας αποτελούσε την οδό μέσω της οποίας ο χάροντας οδηγούσε τις ψυχές στη λίμνη Αχερουσία, στα έγκατα της οποίας βρισκόταν το βασίλειο του Άδη. Για το λόγο αυτό, ίδρυσαν πάνω από μια σπηλιά (στη συμβολή των ποταμών Κωκυτού και Αχέροντα) στη βορειοδυτική όχθη της Αχερουσίας, τον σπουδαιότερο χώρο λατρείας των θεών του κάτω κόσμου και επικοινωνίας με τις ψυχές των νεκρών, το Νεκρομαντείο του Αχέροντα.

Πηγάζει από τα ορεινά του νομού Ιωαννίνων και με διαδρομή 64 χλμ. εκβάλλει στο Ιόνιο πέλαγος, δημιουργώντας πλήθος οικοσυστημάτων που φιλοξενούν και στηρίζουν πολλά φυτά και ζώα.

Πηγή: <http://riveractionkalamas.wordpress.com>

Ο ποταμός διασχίζει την κοιλάδα που σχηματίζεται ανάμεσα στους ορεινούς όγκους της Δυτικής Ηπείρου και κοντά στο χωριό Τρίκαστρο (στα όρια των νομών Ιωαννίνων, Πρεβέζης και Θεσπρωτίας), εισέρχεται σε ένα στενό και επιβλητικό φαράγγι που σχηματίζουν τα βουνά της Παραμυθιάς και του Σουλίου. Η περιοχή αυτή, τα «Στενά του Αχέροντα», αποτελεί τοπίο ιδιαίτερου αισθητικού κάλλους και οικολογικού ενδιαφέροντος.

Εκβολή Αχέροντα (Πηγή: http://aksioperierga.blogspot.gr/2013/02/blog-post_19.html)

Η έξοδος των στενών είναι κοντά στη Γλυκή. Εκεί ο Αχέροντας εισέρχεται στην πεδιάδα του Φαναρίου, όπου και σχηματίζει δέλτα κατά την εκβολή του στον όρμο της Αμμουδιάς

Για τη διαμονή, υπάρχουν πολλά καταλύματα με όλες τις ανέσεις στην Γλυκή, την Παραμυθιά και την Αμμουδιά. Ευρύτερα, κυρίως για τους καλοκαιρινούς μήνες, επιλογές είναι η Πάργα, τα Σύβοτα, η Λούτσα και πολλά ακόμη παραθαλάσσια μέρη.

Στην περιοχή υπάρχουν οργανωμένες μονάδες εναλλακτικού τουρισμού τα οποία διοργανώνουν διάφορες υπαίθριες δραστηριότητες.

Γενικότερα ο Αχέροντας ποταμός έχει εξελιχθεί σ' έναν χώρο αθλημάτων της φύσης, όπως:

- Ιππασία στις Πηγές
- Αλεξίπτωτο πλαγιάς στην Παραμυθιά
- Rafting, kayak και canoe – kayak στα Στενά
- Ποδηλασία κατά μήκος του ποταμού
- Canyoning στα Στενά
- Παρατήρηση της φύσης
- Μίνι κρουαζιέρα με μικροκάικα στις εκβολές του ποταμού, στο καλοκαιρινό θέρετρο της Αμμουδιάς
- Κολύμπι – αν αντέχετε τα παγωμένα νερά του ποταμού
- Καταδύσεις και όλα τα θαλάσσια σπορ στην Αμμουδιά

Άλλοι ενδιαφέρον κοντινοί προορισμοί:

- Τα ιστορικά χωριά του Σουλίου
- Η κοσμοπολίτικη και γραφική Πάργα με τα καταπράσινα νησάκια και το ιστορικό της Κάστρο
- Το Νεκρομαντείο του Αχέροντα, στο χωριό Μεσοπόταμος (3 χλμ. από την Αμμουδιά)
- Τα ερείπια και το Μουσείο της Αρχαίας Νικόπολης (8 χλμ. ΒΔ της Πρέβεζας)
- Η Αρχαία Κασσώπη
- Το αρχαίο θέατρο της Δωδώνης
- Η μικρή πόλη της γραφικής Παραμυθιάς

3.1.3 Περιοχή Ζαγοροχωρίων

Τα πανέμορφα και ξακουστά Ζαγοροχώρια είναι ένα δίκτυο από 46 χωριά σκορπισμένα πάνω στα βουνά βορειοανατολικά από την πόλη των Ιωαννίνων. Η λέξη Ζαγόρι πρωτοεμφανίστηκε σε έγγραφο του 1321 και σημαίνει "πίσω από τα βουνά". Είναι ένα από τα πολλά τοπωνύμια της Ηπείρου, που προέρχονται από τα Σλαβικά (από την πρόθεση Za που σημαίνει "πίσω" και το ουσιαστικό gora που σημαίνει "βουνό"). Τα Ζαγοροχώρια είναι φημισμένα για την απίστευτη φυσική ομορφιά τους, την ξεχωριστή αρχιτεκτονική τους και τη μακρά ιστορία τους.

Αρίστη (Πηγή: http://partetavouna.blogspot.gr/2013/04/blog-post_14.html)

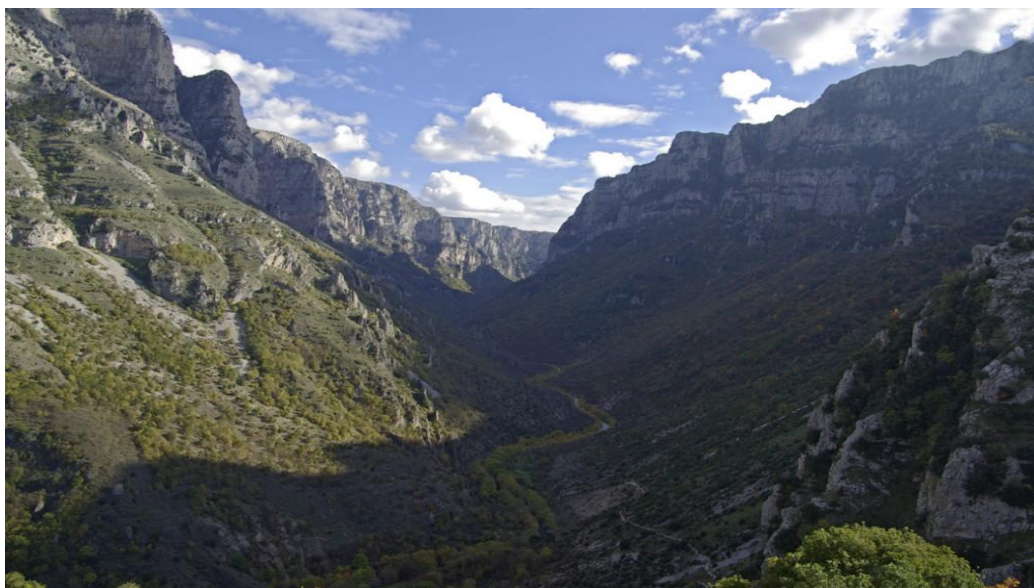
Το Ζαγόρι έχει έκταση περίπου 1.000 τ. χλμ. και χωρίζεται σε τρία γεωγραφικά τμήματα: το Δυτικό, το Ανατολικό και το Κεντρικό Ζαγόρι. Κάθε τμήμα έχει τη δική του ξεχωριστή ομορφιά και ιστορία.

Δυτικό Ζαγόρι: Βρίσκεται βορειοδυτικά από τα Ιωάννινα και περιλαμβάνει τα υπέροχα ξακουστά χωριά της κοιλάδας του Βοϊδομάτη, που είναι το Μεγάλο και το Μικρό Πάπιγκο, η Αρίστη, ο Βίκος, ο Άγιος Μηνάς και το Μεσοβούνι.

Ανατολικό Ζαγόρι: Βρίσκεται βορειοανατολικά από τα Ιωάννινα και περιλαμβάνει όμορφα χωριά όπως: τα χωριά της κοιλάδας του Βάρδα (Γρεβενίτι, Ελατοχώρι, Μακρίνο, Φλαμπουράρι, Τρίστενο), τα χωριά της κοιλάδας του Ζαγορίτικου (Ανθρακίτης, Καρυές, Δόλιανη, Καβαλλάρι), την όμορφη Βοβούσα, τα

χωριά Δεμάτι, Ιτέα, Πέτρα, Καστανώνα και τους συνοικισμούς Αγίας Παρασκευής και Ποταμιάς.

Κεντρικό Ζαγόρι:Βρίσκεται βόρεια από τα Ιωάννινα και περιλαμβάνει ξεχωριστά χωριά, όπως η Βίτσα, το Μονοδένδρι, τα γνωστά Βλαχοχώρια (Βρυσοχώρι, Ηλιοχώρι, Λάιστα), οι Κήποι, το Δίλοφο, οι Ασπράγγελοι και το Κουκούλι, το Καπέσοβο, το Τσεπέλοβο, το Σκαμνέλι και οι Νεγάδες, τα χωριά της κοιλάδας του Άνω Βίκου (Βραδέτο, Ελάτη, Ελαφότοπος, Άνω και Κάτω Πεδινά), καθώς και τα χωριά Δίκورφο, Μανασσή, Καλουτά, Διπόταμο, Φραγκάδες και Λεπτοκαρυνά.

Το φαράγγι του Βίκου(Πηγή: www.digital-camera.gr)

Το φαράγγι του Βίκου είναι ένα από τα πιο γνωστά αξιοθέατα στο Ζαγόρι, είναι ένα από τα μεγαλύτερα, βαθύτερα και εντυπωσιακότερα φαράγγια του κόσμου με κάθετους γεωλογικούς σχηματισμούς, με μεγάλη ποικιλία και εναλλαγή διαφορετικών οικοσυστημάτων και μια πανδαισία χλωρίδας και πανίδας που αποτελούν ένα από τα λίγα εναπομείναντα καταφύγια άγριας ζωής στην Ευρώπη.

Το φαράγγι του Βίκου βρίσκεται στα ΝΔ της Γκαμήλας, σε υψόμετρο μεταξύ 550 και 1778 μ. Έχει μήκος 24 χλμ. περίπου και μέσο βάθος 900 μ. περίπου. Η αρχή του βρίσκεται κοντά στο χωριό Τσεπέλοβο. Μέσα στο φαράγγι επίσης βρίσκονται και οι πηγές του Βοϊδομάτη κοντά στο χωριό Βίκος.

Χαρακτηριστικά σημεία όπου μπορεί κάποιος να έχει μια πανοραμική άποψη του φαραγγιού είναι το χωριό Βίκος, ο δρόμος προς το Μεγάλο Πάπιγγο, η Μονή Αγίας Παρασκευής στο Μονοδένδρι και η Μπελόη κοντά στο Βραδέτο.

Το φαράγγι του Βίκου (Πηγή: kouramades-corfu.blogspot.gr/2011/09/2011.html)

Ο καλύτερος τρόπος όμως για να απολαύσει κανείς το φαράγγι του Βίκου είναι να το διασχίσει μέσω ενός καλά σηματοδοτημένου μονοπατιού το οποίο ξεκινάει από το χωριό Μονοδένδρι και καταλήγει στο χωριό Βίκος, η διαδρομή διαρκεί περίπου 6 ώρες και είναι απίστευτης ομορφιάς.

Στα Ζαγοροχώρια ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει δάση αλλά και ξερές κορυφές, πεντακάθαρα ποτάμια όπως ο Βοϊδομάτης αλλά και αλπικές λίμνες, όπως οι δρακόλιμνες. Επίσης μπορεί να θαυμάσει την παραδοσιακή αρχιτεκτονική από πέτρα και ξύλο που είναι τα κύρια υλικά από τα οποία φτιαχόντουσαν και φτιάχονται ακόμη τα σπίτια (τα περισσότερα χωριά στο Ζαγόρι είναι χαρακτηρισμένα παραδοσιακοί οικισμοί με το διάταγμα Ζαγορίου). Σχεδόν σε όλα τα χωριά υπάρχουν καταλύματα παραδοσιακού τύπου τα οποία είναι πλήρως εξοπλισμένα.

Οι δραστηριότητες που μπορούν να δοκιμάσουν οι επισκέπτες στα Ζαγοροχώρια είναι πολλές:

- Ιππασία σε μονοπάτια μέσα στο δάσος και στο ποτάμι
- Rafting, kayak και canoe – kayak στο Βοϊδομάτη
- Ποδηλασία
- Canyoning
- Πεζοπορία
- Αναρρίχηση
- Ορειβασία
- Παρατήρηση της γλωρίδας και της πανίδας
- Κολύμπι στις παγωμένες πηγές του Βοϊδομάτη

3.2 Οικονομική συμβολή του Αγροτουρισμού στην Ήπειρο

Παρά το γεγονός ότι από 20ετίας και πλέον υλοποιούνται προγράμματα εν ονόματι του αγροτουρισμού, δεν έχει καταστεί δυνατό μέχρι σήμερα να κατοχυρωθεί θεσμικό πλαίσιο από πλευράς Πολιτείας. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να μην υπάρχει καθαρή εικόνα των υφιστάμενων αγροτουριστικών επιχειρήσεων και άλλες από αυτές φέρεται να ανήκουν στα ενοικιαζόμενα δωμάτια, άλλες στις ταβέρνες, άλλες σε ξενοδοχεία, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να καθορίζεται μόνον από το «μαζικό τουρισμό». Αυτό οδηγεί στην αδυναμία δημιουργίας μελετών με αντικείμενο τον αγροτουρισμό και ως εκ τούτου δεν υπάρχουν σαφή στατιστικά στοιχεία για τον κλάδο.

Για το λόγο αυτό η ανάλυση της συμβολής του Αγροτουρισμού στην Ήπειρο είναι περισσότερο θεωρητική και όπου είναι δυνατόν χρησιμοποιούνται και αριθμητικά στοιχεία.

3.2.1 Απασχόληση

Ο τομέας που ωφελείται κυρίως από την τουριστική ανάπτυξη είναι αναμφισβήτητα η απασχόληση, ένας τομέας ιδιαίτερα προβληματικός και ευαίσθητος στην Περιφέρεια Ηπείρου, όπου η ανεργία και η υποαπασχόληση παρουσιάζουν αυξητικές τάσεις.

Σύμφωνα με άρθρο της καθημερινής (09/2014), στο οποίο παρουσιάζονται στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, αρνητικό ρεκόρ υψηλής ανεργίας καταγράφεται σε Ήπειρο - Δυτική Μακεδονία με 27,6% και ακολουθούν Μακεδονία - Θράκη με 27,5% και Αττική με 27,3%. Σύμφωνα πάλι με την ΕΛΣΤΑΤ, μέσα σε 5 χρόνια, από τον Ιούνιο του 2009 έως τον Ιούνιο του 2014, χάθηκαν 1.054.135 θέσεις εργασίας. Κατά το ίδιο διάστημα, οι άνεργοι αυξήθηκαν από 473.215 σε 1.305.922, ήτοι κατά 830.669 άτομα.

Οι θέσεις εργασίας που δημιουργούνται στον κλάδο είναι πολλών ειδών και τύπων: άμεση απασχόληση στις κάθε είδους τουριστικές επιχειρήσεις του κλάδου, συμπληρωματική απασχόληση με διάφορες μορφές (άτυπη, περιστασιακή κλπ.) στις τουριστικές επιχειρήσεις και έμμεση απασχόληση σε επιχειρήσεις που η λειτουργία τους εξαρτάται άμεσα ή έμμεσα από το τουρισμό (εμπόριο, παροχή υπηρεσιών, βιομηχανίες τροφίμων και ποτών, κ.α.).

Αυτό είναι καθοριστικό για τις ευαίσθητες, από άποψη εργασίας, κοινωνικές ομάδες των νέων και των γυναικών αφού αναπτύσσεται συνήθως από τον τοπικό

πληθυσμό δημιουργώντας συμπληρωματικά εισοδήματα για τις οικογένειες και συγκρατώντας τον κόσμο στις εστίες του.

Η συμπληρωματικότητα του εισοδήματος αποτελεί θεμελιακό στοιχείο και εισάγει αυτομάτως την αναπτυξιακή και κοινωνική διάσταση στην έννοια «εναλλακτικός τουρισμός». Δεν αποτελεί τουριστική δραστηριότητα που θα υποκαταστήσει την ήδη υπάρχουσα απασχόληση του ντόπιου πληθυσμού, αλλά –αντιθέτως– είναι αυτός που θα την στηρίξει και θα την ενισχύσει. Αυτό σημαίνει μεγαλύτερο διαθέσιμο εισόδημα και βελτίωση των όρων ζωής.

3.2.2 Ισοκατανομή τουριστικής δραστηριότητας και κρατικά έσοδα

Θεωρητικά, ο εναλλακτικός τουρισμός είναι ο τουρισμός που στην ιδανική περίπτωση ισοκατανέμει τους τουρίστες και το σύνολο της τουριστικής δραστηριότητας σε όλους τους μήνες του έτους αμβλύνοντας έτσι το πρόβλημα της τουριστικής εποχικότητας και τη διαφοροποίηση των τουριστικών περιόδων, που ως γνωστόν, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα του ελληνικού τουρισμού.

Αποτελεί λύση για την αποκέντρωση του τουριστικού κυκλώματος, καταργεί την τοπική και χρονική υπερσυγκέντρωση τουριστών, αλλά και για την μείωση του κοινωνικού κόστους ανάπτυξης του τουρισμού αστικών περιοχών που έχει επιφέρει ομαζικός τουρισμός.

Ακόμα, ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί πηγή εσόδων για την ελληνική οικονομία. Οι κύριες θετικές οικονομικές επιδράσεις σχετίζονται με κέρδη συναλλάγματος και τις συνεισφορές στα κρατικά έσοδα. Οι τουριστικές δαπάνες, η εξαγωγή και εισαγωγή σχετιζόμενων αγαθών και υπηρεσιών επιφέρουν έσοδα στην οικονομία της Ελλάδας που φιλοξενεί τους τουρίστες. Άλλα κρατικά έσοδα από την ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως άμεσες και έμμεσες εισφορές. Στις άμεσες εισφορές περιλαμβάνονται οι φόροι σε εισοδήματα που προέρχονται από τουριστική απασχόληση, από τουριστικές επιχειρήσεις και από άμεσες χρεώσεις σε τουρίστες, όπως ο οικολογικός φόρος ή οι φόροι αναχώρησης. Οι έμμεσες εισφορές προκύπτουν από φόρους και δασμούς σε αγαθά και υπηρεσίες προς τους τουρίστες, όπως για παράδειγμα φόρους για αναμνηστικά αντικείμενα, αλκοολούχα ποτά, εστιατόρια κ.λπ.

3.2.3 Αναπτυξιακά έργα υποδομής

Η ανάπτυξη του εναλλακτικού - αγροτικού τουρισμού συμβάλλει τα μέγιστα στην τοπική, περιφερειακή ανάπτυξη αφού η ύπαρξη του συντελεί στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, μέσω της δημιουργίας της απαραίτητης τουριστικής υποδομής ήπιας κλίμακας η οποία εναρμονίζεται με το φυσικό περιβάλλον.

Αναπτυξιακά έργα υποδομής και ανωδομής, που πιθανά να καθυστερούσαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα, υλοποιούνται εξαιτίας της τουριστικής ανάπτυξης. Σ' αυτά τα έργα περιλαμβάνονται βελτιώσεις σε θέματα υγιεινής και συγκοινωνιών, δίκτυα παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, παροχής τηλεπικοινωνιών, νέες αθλητικές και αναψυχικές εγκαταστάσεις, εστιατόρια, δημόσιοι χώροι, καθώς και μία μαζική εισροή καλύτερης ποιότητας αγαθών και ειδών διατροφής.

Η αναπτυξιακή υποδομή συμβάλλει επίσης στην αύξηση των θέσεων εργασίας και στη δημιουργία νέων επαγγελμάτων.

Η περιφερειακή ανάπτυξη συνδυάζεται με την προστασία και την ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος, δεν δρα ανταγωνιστικά προς τους φυσικούς πόρους. Αντίθετα, συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση τόσο των μόνιμων κατοίκων όσο και των επισκεπτών στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Η επαφή του τουρίστα-επισκέπτη με τα οικοσυστήματα εντείνει την οικολογική συνείδηση και ευαισθητοποίηση με σκοπό την ενεργό συμμετοχή του στην προστασία της φύσης.

Στην σημερινή εποχή που τα περιβαλλοντολογικά προβλήματα αυξάνονται και η μόλυνση έχει κάνει την εμφάνισή της στην καθημερινότητα, η διατήρηση του φυσικού πλούτου αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανταγωνιστικότητας και μακροπρόθεσμα μπορεί να αποτελέσει σημαντικό "περιουσιακό στοιχείο" μιας περιοχής.

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Ο αγροτουρισμός συνδέεται με κοινωνικές, περιβαλλοντικές και πολιτισμικές αξίες οι οποίες επιτρέπουν τόσο στους οικοδεσπότες (μικροεπιχειρηματίες) όσο και στους φιλοξενούμενους των περιοχών (τουρίστες – επισκέπτες) να υφίστανται αλληλοεπιδράσεις και να μοιράζονται εμπειρίες. Βασικό χαρακτηριστικό της αγροτουριστικής δραστηριότητας είναι ότι η ίδια από μόνη της δεν αποτελεί αυτοτελή οικονομική δραστηριότητα του μόνιμου κατοίκου των περιοχών του πρωτογενούς τομέα, αλλά χρησιμοποιείται ως συμπληρωματική πηγή εισοδήματος για τον ίδιο.

Τα βασικά χαρακτηριστικά του αγροτουριστικού προϊόντος ταυτίζονται με το φυσικό περιβάλλον, τη γλωρίδα και την πανίδα των περιοχών όπως και με πολλά ακόμη. Υδροβιότοποι, Εθνικοί Δρυμοί, τοπία φυσικού κάλλους, η τοπική αγροτική πολιτιστική κληρονομιά, ο τρόπος ζωής και η καθημερινότητα των κατοίκων, τα ήθη και έθιμα, η συμμετοχή σε τοπικές πολιτιστικές εκδηλώσεις (πανηγύρια κ.λπ.), η τοπική κουζίνα αποτελούν συστατικά στοιχεία αυτού που ονομάζουμε αγροτουριστικό προϊόν.

Ο τουρίστας που αναζητά την εναλλακτική αυτή μορφή του τουρισμού είναι άτομο κυρίως των αστικών κέντρων που αναζητά στις διακοπές του το τρίπτυχο «φύση – φιλία – φιλοξενία» (3φ) σε σχέση με το κλασικό (για την Ελλάδα) «sea – sun – sand» (3s) του μαζικού τουρισμού (ΕΠΚΑ, 2004). Είναι άτομο που δεν διστάζει να δοκιμάσει το διαφορετικό με συγκεκριμένα ενδιαφέροντα και ιδιαίτερες ευαισθησίες στα περιβαλλοντικά και κοινωνικά θέματα.

4.1 Συμπεράσματα για τον αγροτουρισμό στην Ήπειρο

Η Ήπειρος αποτελεί ένα πλούσιο φυσικό περιβάλλον, με άφθονα δάση, μοναδική γλωρίδα και πανίδα και σπάνια φυσική ομορφιά. Διαθέτει εθνικούς δρυμούς και υδροβιότοπους. Έχει εκτεταμένα παράλια και στους τρεις νομούς που βρέχονται από τη θάλασσα του Ιονίου Πελάγους και του Αμβρακικού κόλπου.

Είναι μια περιοχή πολλά υποσχόμενη και η οποία έχει μεγάλες δυνατότητες ανάπτυξης στον τομέα του Αγροτουρισμού και γενικότερα στον τομέα του εναλλακτικού τουρισμού. Η προστασία του περιβάλλοντος θα πρέπει να αποτελέσει

προτεραιότητα και μέσα από τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης, να υπάρξει η δυνατότητα να "απολαύσουν" αυτές τις μοναδικές φυσικές ομορφιές πολλές γενεές ακόμη.

Σήμερα δραστηριοποιούνται 45 περίπου επιχειρηματίες στους τέσσερις νομούς της Ηπείρου με την τάση τα τελευταία χρόνια να είναι στάσιμη καθώς η οικονομική κρίση αλλά και η έλλειψη θεσμικού πλαισίου έχουν αποθαρρύνει πολλούς να ασχοληθούν με τον αγροτουρισμό.

Η κύρια μορφή αγροτουρισμού στην Ήπειρο είναι εκείνη που αφορά στη δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων με παραδοσιακό χαρακτήρα, σε εξωαστικούς μικροσυννοικισμούς, όχι απαραίτητα αγροτικούς και παρέχουν μόνο διαμονή και πρωινό.

Αξίζει να αναφερθεί ότι από τα ελληνικά αγροτουριστικά καταλύματα, το 35,7% αυτών προσφέρει μόνο διαμονή, το 46,2% διαμονή και πρωινό, το 6,5% διαμονή, πρωινό και ένα γεύμα ενώ το 11,4% ενοικιαζόμενα δωμάτια με ενσωματωμένη κουζίνα για να μπορούν να μαγειρεύουν οι φιλοξενούμενοι (Λιάμης, 2013).

Στις περισσότερες από τις περιοχές της Ηπείρου όπου ο επισκέπτης μπορεί να απολαύσει τις εμπειρίες του αγροτουρισμού υπάρχει η δυνατότητα για ειδικές δραστηριότητες όπως: κανόε-καγιάκ και ράφτινγκ στους ποταμούς Αώο, Βοΐδομάτη, Άραχθο και Αχέροντα, παραπέντε στην πεδιάδα του Αώου, αναρρίχηση σε φυσικές και τεχνητές πίστες στην Κόνιτσα και στο Ζάλογγο (Μνημείο Ζαλόγγου), εκδρομές με ποδήλατα βουνού στην Πίνδο, έφιππες διαδρομές, περιηγητικό και οικολογικό τουρισμό με συγκεκριμένες διαδρομές και οδηγούς φυσικού τουρισμού, κ.ά.

Τέλος εμπόδιο αποτελεί η απουσία θεσμικού πλαισίου από πλευράς Πολιτείας. Είναι ο μόνος χώρος που δεν αναγνωρίζεται θεσμικά το επάγγελμά του, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται σοβαρά προβλήματα στη λειτουργία των επιχειρήσεων. Και όλα αυτά, τη στιγμή που άλλες χώρες, ειδικά πρώην «ανατολικές», παρά το γεγονός ότι ξεκίνησαν την ανάπτυξη του αγροτουρισμού πολύ καθυστερημένα, σήμερα έχουν κάνει πολύ σοβαρά βήματα στην οργάνωση και προβολή του, χωρίς να αναφερόμαστε στις παραδοσιακές χώρες του αγροτουρισμού (Ιταλία, Γαλλία, Αυστρία κ.ά.), που είναι χρόνια μπροστά και αποτελούν πρότυπα για τον ελληνικό αγροτουρισμό.

4.2 Προτάσεις

Ο Λεωνίδας Λιάμης στο άρθρο του ‘Μπάζει ο αγροτουρισμός, δεν φτάνει μόνο η φιλοξενία’ καταδεικνύει ίσως το μεγαλύτερο πρόβλημα στο ελληνικό μοντέλο του Αγροτουρισμού. Πιο συγκεκριμένα αναφέρει:

‘Καταδικασμένο να αποτύχει είναι το εγχώριο μοντέλο ανάπτυξης του αγροτουρισμού, εάν συνεχίσει να εφαρμόζεται με τη σημερινή του δομή, αφού του λείπει ο πλουραλισμός στην προσφορά υπηρεσιών, η αυθεντικότητα στα προϊόντα, αλλά και ο χαρακτήρας, που θα του δώσει τη δυνατότητα να έχει δική του ταυτότητα και να διαφοροποιείται από τον κλασσικό μαζικό τουρισμό του καλοκαιριού στα παραθαλάσσια θέρετρα.’

Η κ. Όλγα Ιακωβίδου, καθηγήτρια Αγροτικής Οικονομίας της Γεωπονικής Σχολής του ΑΠΘ, κατά την ομιλία της σε ειδική ημερίδα που οργάνωσε η Αμερικανική Γεωργική Σχολή την Πέμπτη 13 Ιουνίου 2013 στη Θεσσαλονίκη, με θέμα «Αγροτουρισμός και Ανάπτυξη Δικτύων» αναφέρει ότι «Οι περισσότερες από τις μισές αγροτουριστικές μονάδες της επικράτειας προσφέρουν με το πρωινό τους βούτυρο αγελάδας που προμηθεύονται από πολυεθνική αλυσίδα discount σούπερ μάρκετ, ενώ η πλειονότητα δεν παρέχει υψηλή ποιότητα διαμονής και υπηρεσιών, ούτε και ενσωματώνει την εικόνα της περιοχής, όπου δραστηριοποιείται σημειώνοντας, ωστόσο πως «υπάρχουν και φωτεινά παραδείγματα, αν και επί του συνόλου αυτά δεν είναι ούτε το 10%».

Με λίγα λόγια οι περισσότερες αγροτουριστικές επιχειρήσεις στην Ήπειρο αλλά και στην Ελλάδα έχουν ξεχάσει την ουσία του αγροτουρισμού και επικεντρώνονται στην εύκολη λύση της διαμονής.

Φυσικά δεν είναι μόνο αυτό το πρόβλημα και για αυτό το λόγο αναφέρεται παρακάτω μια σειρά ενδεικτικών προτάσεων για την γενικότερη ανάπτυξη του αγροτουρισμού.

- Η δημιουργία θεσμικού πλαισίου για τον αγροτουρισμό.
- Η προώθηση της βιολογικής καλλιέργειας και η επεξεργασία των προϊόντων.
- Η με κάθε τρόπο δημιουργία περιβαλλοντολογικής συνείδησης με την προώθηση ήπιων μορφών ενέργειας, ορθής διαχείρισης των υδάτινων πόρων και των αποβλήτων.

- Η διοργάνωση εκπαιδευτικών σεμιναρίων με αναγνωρισμένους φορείς της Ελλάδας ή του εξωτερικού.
- Η σύσταση και πιστοποίηση επιχειρήσεων αγροτουρισμού και τουρισμού υπαίθρου.
- Δημιουργία οργανωμένων χώρων αναψυχής / άθλησης και περιπάτου καθώς και άλλες συνοδευτικές δραστηριότητες (π.χ. ορειβασία, αναρρίχηση, ορεινό αλεξίπτωτο, τοξοβολία κ.λπ.).
- Προώθηση αθλητικού τουρισμού (π.χ. διενέργεια αγώνων ποδηλάτου, μοτοσυκλέτας κ.τ.λ.).
- Δημιουργία ξενώνων με αποκλειστικά παραδοσιακή αρχιτεκτονική.
- Καθαρισμός των ήδη υφιστάμενων και ανάδειξη νέων περιπατητικών μονοπατιών.
- Προώθηση θρησκευτικού τουρισμού μέσω των μοναστηριών.
- Προώθηση οικολογικού τουρισμού.
- Δημιουργία δικτύου ποδηλατικών διαδρομών.
- Ανάδειξη και οργάνωση τοπικών περιφερειακών τουριστικών διαδρομών με βάση θεματικά οργανωμένες πολιτιστικές δραστηριότητες γύρω από τις επιλεγμένες πόλεις - κόμβους του Δικτύου. (π.χ. Δωδώνη – Αχέροντα – Γεφύρι της Άρτας – Αμβρακικός κόλπος κλπ.).
- Ανάδειξη μνημείων και αρχαιολογικών χώρων σε σύγχρονους και άριστα οργανωμένους πόλους έλξης επισκεπτών.
- Συντήρηση και αναστήλωση Αρχαίων Θεάτρων και χώρων εκδηλώσεων με στόχο την επαναλειτουργία τους και την ανάπτυξη σ' αυτούς σύγχρονων πολιτιστικών δραστηριοτήτων.
- Έκδοση τουριστικών οδηγών ανά είδος τουρισμού.
- Αναβίωση και προβολή παραδοσιακών και λοιπών εκδηλώσεων της περιοχής.
- Δημιουργία τουριστικών περιπτέρων.
- Αξιοποίηση σπηλαίων.
- Δημιουργία παρατηρητηρίων πουλιών και χώρων θέας.
- Ανάδειξη ορεινών παραδοσιακών χωριών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

Αθαμανικά Όρη (Τζουμέρκα). Δικτυακός τόπος:<http://www.naturagraeca.com>

Αθανασοπούλου Π., 2011, Τζουμέρκα: ένας επίγειος παράδεισος στην Πίνδο. Δικτυακός τόπος:<http://www.clickatlife.gr/taksidi/story/7199>

Ανδριώτης, Κ., (2006) "Αειφορία – Εναλλακτικές μορφές τουρισμού", εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα.

Ανθοπούλου, Θ., Ιακωβίδου, Ο., Κουτσούρης, Α., Σπιλάνης, Ι., 2000, Χωρικές και Αναπτυξιακές Διαστάσεις του Αγροτουρισμού στην Ελλάδα, Πρακτικά 5^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας, Αθήνα.

Αποστολόπουλος Κ. και Σδράλη Δ., 2009, Εναλλακτικός και Ήπιος Τουρισμός Υπαίθρου, Θεωρητική προσέγγιση και εφαρμογές, εκδ. Ελληνοεκδοτική, Αθήνα

Ασκέλη Σ., 2005, Επιχειρήστε... αγροτουριστικά, εκδ. Κέρκυρα, Κέρκυρα

Γεωμορφολογία της Ηπείρου. Δικτυακός τόπος:http://www.ipiros.gr/portal2/index.php?option=com_content&view=article&id=565:2008-05-22-20-58-26&catid=48:-&Itemid=94

Δαράκης Ι. και Απλαδάς Γ., 2009, Ο αγροτουρισμός και η περίπτωση του στο νησί της Κρήτης, Διπλωματική Εργασία, Ανώτατο Τεχνολογικό Ίδρυμα Κρήτης, Ηράκλειο

Εγκυκλοπαίδεια Britannica, Epirus. Δικτυακός τόπος:<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/190156/Epirus>

Εγκυκλοπαίδεια Βικιπαίδεια, Ήπειρος. Δικτυακός τόπος:<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%89%CF%80%CE%B5%CE%B9%CF%81%CE%BF%CF%82>

Έξαρχος Γ. Και Καραγιάννης Σ., 2004, ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ Μοχλός για την ανάπτυξη της υπαίθρου, Εκδ. Κέντρο Τεχνολογικών Ερευνών Κρήτης – Επιστημονικές Εκδόσεις, Θεσσαλονίκη

Ελληνικό Κέντρο Αγροτουρισμού – ΕΠΚΑ, 2004, Ενημερωτικό έντυπο, Αθήνα.

Ζαγοροχώρια ...ένα συναρπαστικό ταξίδι με προορισμό την περιπέτεια! Δικτυακός τόπος:http://www.about-ioannina.gr/Zagori_gr/zagori.htm

Θέμελης Α., 2012, Σημαντικό εμπόδιο η έλλειψη θεσμικού πλαισίου. Δικτυακός τόπος:http://www.neoiagones.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=2301&Itemid=2

Ιωακειμίδης Α., Παλάτος Γ., 2009, Αγροτουρισμός στο νομό Θεσσαλονίκης, Διπλωματική Εργασία, Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη

Καθημερινή, 2014, Σε υψηλά επίπεδα παρέμεινε το ποσοστό της ανεργίας τον Ιούνιο. Δικτυακός τόπος:<http://www.kathimerini.gr/783346/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/se-yyhla-epipeda-paremeine-to-pososto-ths-anergias-ton-ioynio>

Κιλιπέρης, Φ., 2009, ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, Εκδ. Δίσιγμα, Θεσσαλονίκη

Κουταλά, Μ., Τσιλινκερίδου, Φραγκούλης Α., Μ. *“ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΟΛΙΚΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ ΣΤΙΣ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ, ΜΕ ΕΙΔΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΤΟΝ ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟ”*, Πτυχιακή Εργασία, Ανώτατο Τεχνολογικό Ίδρυμα Κρήτης, Ηράκλειο

Λιάμης Λ., 2013, Μπάζει ο αγροτουρισμός, δεν φτάνει μόνο η φιλοξενία. Δικτυακός τόπος:<http://www.agronews.gr/diatrofi-agrotourismos/tautotita-proiodon/arthro/97627/bazei-o-agrotourismos-den-ftanei-mono-i-filoxenia/>

Μαντζουράνη, Κ., Τζιφάκη, Χ., Ρίγγας Χ., (2006) *“ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ-ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΗΣ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ”*, Πτυχιακή Εργασία, Ανώτατο Τεχνολογικό Ίδρυμα Κρήτης, Ηράκλειο

Ματαράγκας Μ., Σουρτζή Π., Γκαραγκούνης Κ., Καραγκούνη Β, και Παλαιολόγου Μ., Ανάπτυξη μορφώντουρισμούπροσαρμοσμένων στο περιβάλλον στο Μέτσοβο και στα Ζαγοροχώρια. Δικτυακός τόπος:<http://www.ntua.gr>

Παλάτος Γ., 2010, Αγροτουρισμός, Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη

Ποταμός Αχέροντας. Δικτυακός τόπος:<http://www.acheron.gr/>

Ποταμός Αχέροντας. Δικτυακός τόπος:http://www.visitgreece.gr/el/nature/rivers/acherodas_river

Εκδρομή στη Γλυκή Θεσπρωτίας και τον ποταμό Αχέροντα, 2010. Δικτυακός τόπος:<http://agro.in.gr/breaks/article/?aid=1231068383>

Ριζοπούλου Β., 2010, Συστήματα Ποιότητας στον Αγροοικοτουρισμό: Η περίπτωση της περιφέρειας της Στερεάς Ελλάδας, Διπλωματική Εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα

Σαρκισιάν Μ. και Παπαδιοδώρου Γ.Β., 2013, «ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ», Πτυχιακή Εργασία, Αλεξάνδρειο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη

Σταθόπουλος Δ., 2006, Τουριστική Ανάπτυξη Ηπείρου. Δικτυακός τόπος:<http://traveldailynews.gr/columns/article/1113>

Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων (ΣΕΤΕ), ``ΟΡΙΣΜΟΙ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΩΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ``. Δικτυακός τόπος: http://sete.gr/fileuploads/basic_tourism_terminology/OrismoiStatistikonTourismou.pdf

Σφακιανάκης Μ.Κ., 2000, Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού, εκδ. Έλλην, Αθήνα

Τσαπάκη, Χ., 2011, Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ, Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς

Χριστοφυλλίδου, Κ., 2001, Διαχείριση Προστατευόμενων Περιοχών. Τρίμηνη Περιοδική Έκδοση του Αρκτούρου (29), Θεσσαλονίκη

WWF Ελλάς, 2010, Οδηγός για το περιβάλλον, Τουρισμός και περιβάλλον, WWF Ελλάς, Αθήνα

WWF Ελλάς, 2012, Η Ελλάδα τότε και τώρα: Διαχρονική χαρτογράφηση των καλύψεων γης, 1987-2007. WWF Ελλάς, Αθήνα

Ξενογλώσση

Blowers, A., 1993, ‘‘The time for Change’’ in Blower, A. Ed. Planning for a sustainable environment. Earthscan, London

Hunter, C.J. and Green, H., 1995, Tourism and the Environment: A Sustainable Relationship, Routledge, London

Lele, SM, 1991, Sustainable Development: A Critical Review. World Development, Vol 19, no 6:pp.607-621, Great Britain

Lofgren O., 1999, ‘‘On holiday: a history of vacationing’’, University of California Press: Berkeley and Los Angeles

Roberts I. and Hall D., 2001, Rural tourism and recreation: principles to practice, Cabi publishing, London

Sharpley R. and Sharpley J., 1997, Rural tourism. an introduction, International Thomson Business Press, London

Topcu, E., 2007, Agri-tourism: as a new element of country planning, master thesis, METU, Ankara

UNWTO (United Nations World Tourism Organisation), 2009 ‘‘World Tourism Barometer’’, WTO Madrid

Wearing, S. and Neil, J. 1999 ‘‘Ecotourism’’. Butterworth – Heinemann, Oxford

Zagoroxoria.gr Τόπος θρύλων και παραδόσεων. Δικτυακός τόπος:
<http://www.zagoroxoria.gr/>